

Az összeomlás és a Weber–Diaz-féle fegyverszünet

A vészterhes 1918-as év kora őszen, a bolgár front összeomlása után már csak idő kérdése volt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia mikor ismeri be, hogy elvesztette a világháborút. A Monarchia számára legnagyobb kihívást az olasz front jelentette, ahol a legnagyobb számban állt osztrák–magyar haderő. Az összeomlás gyorsasága miatt a csapatok teljes egészében való, zökkenőmentes kivonását mégsem lehetett tervszerűen végrehajtani, ez viszont nemcsak az osztrák–magyar vezérkaron (Armeeoberkommando – AOK) múltott, hanem a belpolitikai viharokon és az antanthatalmak céltudatos tervezetésén is. Magyarország sorsa attól függött, hogy miként fogja a hátszág átvészelni az elkerülhetetlen katonai összeomlást.

Az olasz fronton 1918 októbere előtt tizenegy nagy offenzívát indított az olasz hadvezetés, de az óriási anyagi-emberi erőfölény ellenére, egy kis (Görtz előtti) területnyereség mellett, sokáig nem tudtak átütő eredményt elérni. 1918 júniusában Dél-Tirolban és a megáradt Piavén keresztül megindított újabb, második osztrák–magyar offenzíva teljes kudarcba fullt, a veszteségek százötvenezer fő körül jártak. 1918 őszére a folyamatosan romló feltételek, az éhezés, a ruházat elrongyolódása, a háborús kifáradás stb. miatt a további kitartás egyre értelmetlenebbnek látszott a Monarchia számára. A fegyelem meglazult, és az újabb, októberi antantoffenzíva hatására az egy héttel korábban még „sziklaszilárd” ellenállás egyszerre megszűnt, és a legjobb magyar zászlóaljok is, végül egész hadosztályok fellázdáltak, és hazaszállításukat követelték. A csapatok hangulatában a gyökeres változást a hátszágból érkező kedvezőtlen hírek indították el, így először IV. Károly október 16-ai manifesztuma, mely Ausztria föderatív átszervezéséről, vagyis a Monarchia nemzetiségi alapú feldarabolásáról szólt. Habsburg József főherceg bejegyzése naplójában az olasz fronton, október 17.: „Drámai gyorsasággal fejlődnek az események és mi rohamosan, föltartóztathatatlanul sietünk szörnyű nagy katasztrófánkba.”¹ József főherceg azt is belátta, hogy a manifesztummal, a „régii Ausztriának” ugyan vége, de az Magyarország függetlenségét „a magyar szentkorona országainak integritását” elismerte.

A magyar csapatok számára természetesen a magyar országgyűlésben zajló botrányos események voltak meghatározóak, így Lovászy Márton felszólalásai, vagy Fényes Lászlóé, aki október 16-án a parlamentben kijelentette, hogy ők ki akarnak békülni az antanttal, nekik nem kell német szövetség és vegye a magyar parlament tudomásul, hogy „ententebarát-politikát akarnak folytatni, mert ők entente-barátok.”² Akkor, amikor az ország és a birodalom háborúban állt az antanterőkkel, ez nyílt hazaárulásnak számított, de ezeknek a képviselőknek semmilyen retorziót nem kellett elszenvedniük, ami száz év távlatából nehezen érthető.³ Ezen kívül gróf Károlyi Mihály és társai a teljes katonai helyzetet nem ismerve, politikai haszonszerzésből a katonaság azonnali hazahozatalát hangoztatták. A balkáni front összeomlása kétségtelenül bekövetkezett, de a problémát nem lehetett egy gyors csapatátollással megoldani, ahogy ez be is bizonyosodott. A másik meghatározó vélemény gróf Tisza István drámai kijelentése lehetett, mert mint a 38. gyalogezred egykori tisztje, Gergely Nándor emlékezett: „Első csapás volt a bolgárok kiválása, mely eldöntötte a balkán fronton a harcot. Rettentő deprimáltság

vett erőt mindenkin és ekkor érezte először mindenki, hogy a végzet közeleg. Ezt követte néhány gróf Tisza István miniszterelnök parlamenti beszéde, melyben bejelentette, hogy elvesztettük a háborút. *Letargikus állapotba került mindenki.*⁷⁴ Tisza a kiábrándító Balkán-körútja (1918 szeptembere) után már nem volt teljesen a régi, önbizalommal teli hungarocentrikus politikus, ő is belátta az elkerülhetlent, és október 17-én a parlamentben a Károlynak szóló válaszában kimondta, illetve elismerte: „Ezt a háborút elvesztettük!”⁷⁵ Edmund Glaise von Horstenau, az osztrák–magyar katonai sajtó-főhadiszállás vezetője szerint, az erős jellemű Tisza Istvánnak volt akkora hírneve, presztízse még a nem magyar katonák körében is, hogy szavai felérték a legerősebb méreggel, de az egyenesen túlzás, amit Hatvany Lajos híresztelt, hogy már ettől szétesett a hadsereg.⁶ A Monarchia hadseregének felbomlását három tényező okozta és egy negyedik végezte be: a császári manifesztum, a Károlyi-kormány létrejötte, illetve annak rendelkezései (a Linder-parancs), az olasz offenzíva, és a Weber–Diaz-féle kétszínű módon megkötött fegyverszüneti szerződés, amelyre alapozva az olasz–francia erők 20 osztrák–magyar hadosztályt (ebből 3 volt magyar) ejtettek fogságba.

Ha már választani kell, akkor a központi hatalmak október 5-i békeindítványát elutasító wilsoni válasz és az osztrák császári manifesztum okozta a legnagyobb lehangoltságot és felbolydulást a csapatok között, ahogy ezt az Isonzó hadsereg parancsnoka, Borojević tábornok⁷ is jelentette október 24-én: „Kötelességem jelenteni, hogy Ő Felségének manifesztuma, a parlamentek és nemzetgyűlések szónokainak kijelentései — bizonyos nemzetiségű csapatoknál — teljessé tették a káoszt.”⁷⁸ Következő napon a 6. hadsereg⁹ a következőket jelentette: „Az utolsó napok eseményei [Wilson válasza, a manifesztum] a csapat békehajlandóságát hatalmasan fokozták, a feszültséget mihamarább meg kell szüntetni. Vagy háború vagy béke legyen, középut nincsen. Nagy elhatározásra kell végre jutni.”¹⁰ És a következő napokban is sorra hasonló tartalmú táviratok érkeztek az olasz frontról, mint a 11. hadsereg-parancsnokság¹¹ jelentése, október 28.: „Az október 17-iki, manifesztum okozta, hogy a nemzetiségek az önrendelkezési jogra hivatkozva, csapataik hazaszállítását követelték; a magyar csapatokra gróf Károlyi október hó második felében tartott beszéde ez irányban döntő befolyást gyakorolt.”¹² Ugyanezen a napon a 11. hadsereg vezérkari főnökének, Willerding Rezső altábornagynak¹³ jelentése így szólt: „Az október 27-ikén már általánosan közismertté vált császári manifesztum, amely Ausztriát átalakítja és különlegesen a cseh-tótságot elismeri, ledöntötte még azokat a korlátokat is, amelyek a felbomlást még akadályozták; csak a fegyverszünet azonnali megkötése segíthet.”¹⁴ A soknemzetiségű Monarchia hadserege számára nyilvánvalóan a császári manifesztum volt meghatározó, ahogy ezt Borojević hadseregparancsnok ezekben a napokban született jelentése is bizonyítja, október 28.: „A csapatok ellenálló képessége fokozatosan csökken, annál is inkább, mert az engedelmességet megtagadók száma — értem a csapattesteket — napról napra szaporodik, valamennyien arra hivatkoznak, hogy a manifesztum Lengyelország, a délszlávok, a cseh-tótok, a magyarok függetlenségét kimondta. Kiválóan fontos, hogy végre tisztáztassék a politikai helyzet, különben bekövetkezik a monarchia és a hadsereg katasztrófája.”¹⁵ Október 26-án az AOK újság- és postatiltalmat rendelt el a fronton, ami viszont tovább fokozta a legénység nyugtalanságát, mert elképzelni sem tudták, hogy milyen nagyobb baj lehet otthon, ami ilyen kivételes rendszabályt indokol.¹⁶

Kétségtelen, hogy IV. Károly manifesztuma és Tisza beismerése közel egy napra esett, és a hadsereg bomlása ekkortól számítható, de egy jól szervezett, sokat tapasztalt hadsereg felbomlása mégsem ennyire egyszerű. Október 19-én a színmagyar 52. gyalogezred legénysége kijelentette, hogy „21-én hazautaznak, mert Tisza azt mondotta, hogy

a háborút elvesztettük, és mert amúgyis csak éhen kell halniuk!” Valamint azt is közölték, hogy „Ők csak Magyarországra akarnak menni, hogy hazájukat — most már független Magyarországot — a délről fenyegető betörés ellen megvédjék.”¹⁷ Ez és az ehhez hasonló kijelentések azért lényegesek, mert a magyar katonáknak elegendő volt ugyan a világháborúból, de hazájuk védelmére továbbra is készen álltak. Október 20-ától kezdve magyar, lengyel, cseh, szlovén, ukrán századok, zászlóaljok kezdik megtagadni az engedelmséget a Balkánon, majd az olasz fronton, összességében viszont a cseh–lengyel–ukrán és horvát-szlavón lázongás, és nem a magyar volt a legjelentősebb.¹⁸ A „közös” hadsereget nem lett volna szabad bevonni a politikai belső zavarokba és vitákba, de ez mégis megtörtént a császári manifesztummal, amely előkészítetlenül és ezért teljesen váratlanul szakadt a katonákra, emiatt az bomlasztólag hatott, hiszen a közkatonák számára nem volt tovább értelme idegen földön vérezni, amikor már a „saját tüzhely” is veszélyben forgott. Az orosz hadifogságból visszatértek bolsevik agitációja is erősen rontotta a csapatok morálját, csakúgy, mint a spanyolnátha (tüdőpestis), mely ekkor már a fronton, de a hátszországban is javában szedte áldozatait.

A Balkánon zajló katonai csapatmozgások miatt a déli magyar határ védelme szűk-ségessé vált, ezért IV. Károlytól Kövess Hermann tábornagy¹⁹ kapott parancsot, hogy itt egy új frontot szervezzen meg. Az AOK Ukrajnából átvезényelt erőkkel kívánta védeni délről a Monarchiát, az ideirányított csapatok egy része meg is érkezett. A tábornagy főhadiszállása 1918. október 8-án Belgrádban megalakult. Az AOK két hadosztályt (a cseh nemzetiségű 9. és a lengyel nemzetiségű 30.), a német legfelsőbb hadvezetés pedig 5 hadosztályt (a két hadosztállyal rendelkező bajor alpesi hadtest, a 6. tartalék, a 217., és a 219.) irányított Magyarország déli határára. „Feltűnő jelenség az – jegyezte meg Rubint Dezső –, hogy a hadsereg-főparancsnokság, törvényes rendeltetésük dacára, nem a honvéd hadosztályokat állította Magyarország közvetlen megvédésére.”²⁰ Ugyanis, az olasz fronton harcoló 59 hadosztályból 18 és ½ hadosztály volt tartalékviszonyban, de azok között csak egy honvédhadosztály akadt (a 74.), a többi 9 honvédhadosztály mind az első vonalban állott, ezek: a 20., 38., 39., 40., 41., 51., 64., 70. és a 11. lovas hadosztály. Vagyis az osztrák–magyar főparancsnokságnak módjában lett volna, hogy honvéd hadosztályokat küldjön délre és Erdély védelmére. Erdélyben olyan csekély számú katonai alakulat állomásozott, szinte semmilyen tüzéséggel, hogy a magyar kormány által odaküldött Bornemissza János 1918. október 21-én a következőket jelentette: „... itteni mértékadó körökben az a meggyőződés gyökeredzett meg, hogy az erdélyi keleti részek szándékosan áldoztatnak fel.”²¹ A különböző, az udvarnak is megküldött folyamodványokból IV. Károly is belátta, hogy Magyarország délkeleti határainak védelmében lépnie kell, ezért október 22-én József Ágost főherceget²² megbízta Magyarország védelmének megszervezésével, mint „homo regius”. József főherceg elhagyta a tiroli frontot és a glognitzi vasútállomáson előbb Arz Artúr vezérkari főnökkel²³, majd Ófelsége vonatának beérkezése után Arzcal együtt a királlyal is tárgyalt a megteendő intézkedésekről.

Közben viszont 1918. október 24-én megkezdődött az újabb, immár 12. olasz offenzíva, ennek során az Asiago-fennsíknál fellángolt harcot győzelemmel zárta le a 27. hadosztály, melynek csapatai véresen visszaverték az olasz támadást. Egy helyen viszont, a „sisemoli” állásban, sikerült az olaszoknak lábukat megvetni, ezért október 25-én a 25. (losonci) ezred tartalékában lévő II. zászlóalj parancsot kapott, hogy ezt az állást vegye vissza, mire a zászlóalj az ellentámadás végrehajtását megtagadta. Nemsokára már az egész 25. gyalogezred megtagadta az engedelmséget. A zendülés továbbterjedt, mert „a fellázadt 25. gyalogezred kiküldöttei a 27. hadosztály többi ezredeit is megméltelyezték úgy, hogy az egész hadosztály azon követeléssel lépett fel, hogy szállítsák

haza Magyarország védelmére. A lázadás átcsapott [nyilván nem véletlenségből, PK] a szomszéd 38. honvéd hadosztály egy ezredére is. E hadosztály tartalékában lévő marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezredének állásba kellett volna menni. Az engedelmességet azonban ezen ezred is megtagadta, mivel szűkebb hazája Erdély miatt aggódott.²⁴ A leszerelt román hadsereg ebben az időpontban valóban nem volt abban az állapotban, hogy szervezett módon, nagyobb egységekkel átléphette volna a határt, ehhez előbb újra fel kellett állítani és felszerelni, ami november 10-ével²⁵ kezdődött meg, tehát a székelek aggodalma nem volt alaptalan, és a határon már érezni lehetett a román egységek mozgolódását.²⁶

Itt tartottak a dolgok, amikor a Bozen (Bolzano) város vasútállomásán indulásra várakozó József főhercegnek egy vezérkari ezredes jelentette, hogy a magyar csapatok fellázadtak. A főherceg rövid gondolkodás után úgy döntött, hogy Ófelsége parancsát kell végrehajtania, ezért az utazás folytatása mellett döntött, amikor telefonhívás érkezett (nyilván az állomásirodába), melyen Arz vezérkari főnök arra kérte, hogy sürgősen látogassa meg a fellázadt ezredeket az Asiago-fennsíkban és személyesen csillapítsa le őket. Arz ezt a kérését távirati formában is eljuttatta. József főherceg azonban ennek a kérésnek nem látta értelmét, mert alaptalanul nem akart ígéreteket tenni a csapatnak, és „mert jól tudom, hogy mily kétségbeejtően nyomorult testi állapotban vannak szegény, rongyos csapataim. Minden jelentésemre vagy üres ígéretet, mely soha be nem váltatott, vagy elutasító választ kaptam, míglen most már én mondom: hiába minden, segíteni itt már nem lehet, mert azt az élelmet, ruházatot, lőszert, ami kellene, úgysem kaphatom meg. Vége van! ... A teljes összeomlás előtt állunk!”²⁷ Azonban Schattel ezredes, báró Willerding altábornagy, vezérkari főnök helyettese és a többi tiszt könyörgésére, mert „ők mégis csodákat várnak a főherceg személyes befolyásától”, a főherceg vállalta a csapatok meglátogatását, és Trienten át Levicóra, majd Borgóra, a 22. gyalogezredhez autóztak. Itt az egész ezred díszállásban, példás rendben várta a főherceget (miközben a közeli távolban vadul dübörögtek az ágyúk), aki ígéretet tett, hogy az egész hadosztály az ő Balkán hadseregcsoportjába fog kerülni, de azt „kérte az emberektől, hogy elszállításukig teljesítsék katonai kötelességeiket”.²⁸ Egy bensőséges beszélgetés után, kölcsönös fogadalmat téve, úgy tűnt, ennél az ezrednél átmenetileg sikerült lecsillapítani az indulatokat, a frontvonalba való menetelt viszont határozottan megtagadták. A losonci 25. ezrednél viszont már annyira jutottak a dolgok, hogy ezek elbarikádozták magukat, kézigránátokat dobálták, és az utakon minden mozgásra géppuskával lőttek. A legkülönösebb mégis az, hogy a helyükre rendelt tiroli császárvadászok sem teljesítették a parancsot, pedig nekik a szülőföldjük védelméről volt szó. A főherceg dolgavégzetlenül visszament a bozeni pályaudvarra, hogy folytassa utazását Újvidékre, amiből semmi nem lett, mert Bécsbe érkezve új feladatot kapott.

József főherceg elutazása előtt egy búcsúparancsot fogalmazott meg, amit a hadsereg-arcvonalparancsnokság vezérkari osztályának adott át azzal a parancsral, hogy azt közölje a magyar csapatokkal. Schattel ezredes viszont aggodalmát fejezte ki a búcsúparancs azon része felett, melyben a főherceg a magyar csapatokkal tudatni akarta, hogy a király Magyarország védelmével megbízta és szavát adta, hogy valamennyi magyar csapat Magyarország védelmére sürgősen el lesz szállítva. Schattel ezredes ugyan tudta, hogy mindez Ófelsége, a király kívánságára történik, de sem a búcsúparancs kihirdetésére, sem a magyar csapatok elszállítására intézkedések nem történtek. A magyar hadosztályok a többi, más nemzetiségű hadosztályok közé voltak vegyítve, de kevés kétségünk lehet arról, hogy a magyar alakulatok jelentették a védelem legszilárdabb pontjait, kis túlzással: a védelem gerincét.²⁹ Ezért sem akarta azokat kivonni sem az

AOK, sem pedig maga Boroević tábornagy³⁰, figyelembe véve azt a körülményt is, hogy a nehéz hadi helyzetben csapatkivonást végrehajtani vasúttechnikai nehézségeket okozott. Mint említettük, az osztrák „alpesi” gyalogezredek is kijelentették, hogy a magyarok helyett nem akarnak harcolni, és megtagadták az állásba vonulást.³¹ Az etnikailag felhígult tiroli ezredek már nem voltak a régiiek, és egyik alakulatuk a másuk után tagadta meg a parancsot, vagy vonultak kedvük szerinti irányba. Pedig az AOK kiadta a 27. és 38. honvéd hadosztályok elszállítására vonatkozó részletes rendelkezéseit október 25-én, de azokat képtelenség volt végrehajtani. Az olasz támadások október 25–26-án az Asiago-nál kisebb mérvűek voltak, ami pedig segítette volna a felváltást, mivel az olasz túzérység a Piave folyó mentén készítette elő az offenzíva fő irányát.

Rubint Dezső viszonylag pontos kimutatása szerint 1918. október 10-étől kezdve voltak fegyelmetlenségek az olasz fronttal kapcsolatban, de a legsúlyosabbakra az antant-támadás idején, október 24-én került sor. Ekkor a Monarchia szinte összes nemzetiségi alakulatánál baj lett a „magaviselettel”, így a 130. gyalogezrednél (50% rutének, 50% lengyelek, 10% osztrákok), a 2. gyalogezrednél (50% magyarok, 30% „oláhok”, 20% németek), a 132. gyalogezrednél („oláhok”, magyarok) – fegyelmetlenek és megbízhatatlanok. A 41. gyalogezrednél (bukovinai rutének) az engedelmséget megtagadták és fellázadtak. A 27. tábori vadász zászlóalj (lengyelek, rutének), és a 26. tábori vadász zászlóalj (90% magyarok, 10% németek) – engedelmséget megtagadták és fellázadtak. A 25. cseh lövészezredet már csak a magyar rohamcsapatok fenyegetésével lehetett állásaiban tartani, és a 8. lövészezred (morvák, csehek) – megbízhatatlanokká lettek, „fegyvelmellenesen” viselkedtek, rendbontókká váltak. A 69. gyalogezred egy százada (magyarok) táborukat önhatalmúlag elhagyták, és csak magyar ügyért akartak harcolni. A wieni helyőrség két százada (csehek) – megszöktek, mondván: „Ausztriában már nincs mit keresnünk”. A 8. lövészezred II. zászlóalja (csehek) használhatatlanná váltak. A 7. lövészezred (50% csehek, 50% osztrákok) – megbízhatatlanná váltak. A 25. gyalogezred I. és III. zászlóalja („tótok” és magyarok), és a 22. honvéd gyalogezred (magyarok – székelyek, kevés „oláh”) – csak magyar ügyért akartak harcolni, ők is követelték „hazaszállításukat Magyarorszáig védelmére”.³² Ezen a napon a Monarchia 198 gyalogezredéből 7 bomlott fel teljesen.³³

A következő napokban is felemás módon zajlottak az események, hiszen az olasz–francia–angol seregek támadását még mindig felfogta az osztrák–magyar arcvonal, de a fegyelmetlenségek is folytatódtak. Október 27-e folyamán már egész ezredek és zászlóaljak lázadtak fel (lengyelek, rutének, csehek, magyarok), a következő napon, október 28-án pedig már hadosztályok és dandárok is, mint a 26. lövészhadosztály (csehek), a 86. lövészhadosztály (lengyelek és rutének), a 29. gyaloghadosztály (csehek és osztrákok), és a 201. népfelkelő dandár (osztrák) tagadták meg a harc felvételét, az állásba vonulást. A legnagyobb számban mégis ezredek. Ez volt a Monarchia haderejének fekete napja, ami a fellázadt, az engedelmséget megtagadott (magasabb szintű) alakulatok számát illeti. Összesen huszonkét alakulat mondta fel a szolgálatot valamilyen formában, ebből 3-4 zászlóalj, 13-14 ezred szinten, három pedig hadosztályszinten. Rubint összesítése talán nem egészen pontos, de az arányokat kiválóan mutatja.³⁴

„Mindeme nehéz viszonyok – jegyzi meg Rubint – között az osztrák–magyar haderő a fronton állásait rendületlenül tartotta”, tényleg a végsőkig, ha ennek dátumát az olasz offenzíva kezdő napjáig, október 24-nek vesszük. Mert ezután már sokáig nem lehetett felfogni az összpontosított támadásokat, a fronttörtés négy nappal később bekövetkezett, és a csapatok ugyan tovább harcoltak, de az üldözést az antant már nem hagyta abba, hiszen még a fegyverszünet után is folytatta. Kétségtelen, hogy a Monarchia hadereje még a katasztrófába

fült nyári offenzíva után is „félelmetes fegyveres hatalmat képviselt és a döntő nagy harcra készen állott, bár a vezérek egybevágó véleménye szerint, ha az ellenséges támadást nem sikerül visszaverni és ha az osztrák-magyar haderő visszavonulásra fog kényszerítettetni, és ha azt az ellenség nyomban követni is fogja, akkor jobb, ha mindennek a haderőt nem teszik ki, mert akkor az teljesen fel fog bomlani.”³⁵ Ezért sürgették a hadseregpáncsnokok a háború befejezését és a fegyverszünet mielőbbi megkötését, hiszen az olasz–francia–angol seregek olyan anyagi és morális túlerőben voltak (katonáik érezték, hogy most már győzni fognak), hogy az áttörést biztosra lehetett venni. Rubint szerint érthetetlen, hogy az AOK miért feszítette a húrt a végsőkig és szolgáltatta ki ezt az utolsó percig dicsőséggel küzdő hadsereget a felmorzsolódásnak? Erre tényleg nem könnyű válaszolni. Arz tisztaban volt a hadsereg anyagi helyzetével, háromszor is felajánlotta lemondását, de képtelen helyesen cselekedni, vagyis keresztülvinni a lemondást, és képtelen úgy beszélni, hogy azt az uralkodó megértse. A vere-ség beismerése sosem könnyű, Bécs-Baden számára talán a legnehezebb kérdést a Berlinnel fennálló viszony jelentette, IV. Károly nem akarhatott áruló szövetségesként szerepelni.

Az események egyre élesebb fordulatához az is kellett, hogy otthon, Magyarországon a Károlyi Mihály-féle társaság már készüljön a hatalomátvételre, és kellett még valami. Az Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson 1916 végén megfogalmazott, minden hadviselő félnek címzett jegyzékében rögzítette a háború befejezését követő rendezési elveket. Ezeket foglalta össze Wilson és köre 14 pontban 1918 januárjában, amit hirdettek is egészen júliusig, onnantól kezdve viszont „szögre akasztottak”, mivel az amerikai csapatok megjelenése Európában látványosan megváltoztatta az erőviszonyokat, és az antanterők végső támadásba lendülhettek. (Mint utóbb kiderült, a wilsoni 14 pont túlságosan idealista felfogást tükrözött, amit idővel megtagadtak.) Kezdetben tehát Wilson kiegyezéssel békéről áradozott, de francia nyomásra végül úgy döntöttek, hogy a háborút mégis fegyverrel fogják végigküzdeni a döntésig, vagyis feltétel nélküli megadást fognak kikényszeríteni a központi hatalmak ellen.³⁶ Ugyanúgy, ahogy ez 1945-ben is megtörtént. 1918 második felében az erőfölény annyira az antant oldalára billent, hogy belátható volt, miszerint képe-szek lesznek katonával és hadianyaggal kikényszeríteni a központi hatalmak megadását, és ezzel a háború utáni rendezést is jobb pozícióból végezhetik. Magyarországon a közeledő káoszt segítette előidézni, hogy az október 23-án lemondott Wekerle-kormány helyébe a király nem nevezett ki új kormányfőt, ezzel kormányválság lépett elő, és ezt kihasználva Károlyi Mihály egy árnyékkormányt alakíthatott. Ugyanis a parlament többsége által szorgalmazott „koncentrációs”, minden párt részvételén alapuló kormány felállítása helyett, Károlyi a saját párttársaiból toborzott Nemzeti Tanácsot hívta életre.

(Budapesten kitör az őszirózsás felfordulás) A hátszágban egyre éleződött a politikai helyzet. Budapesten Wekerle lemondása után a kormányalakítás nehézségekbe ütközött, olyan álhír terjedt szét Károlyi Mihály felesége révén, miszerint október 25-én éjjel kitör a forradalom, ami vezető körökben kisebb krízist idézett elő, de még csak annyi történt, hogy Károlyiék megalakították a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ez mindenképpen a „vörös gróf” személyét tolta előtérbe, akit október 26-án Gödöllőn a király is fogadott több más szocialista és radikális személlyel együtt, és Károlyit Bécsbe is magával vitte. IV. Károlyt közvetlen környezete óvta Károlyitól, aki nem is győzte meg az uralkodót alkalmasságáról, mert Őfelsége másnap, vasárnap reggel felhívta Szurmay Sándor honvédelmi minisztert és közölte vele:

— Kedves Szurmay, én ki akarom Önt még ma nevezni miniszterelnökké, mert egy proklamációt akarok kiadni, amit Wekerle már nem írhat alá, mint lemondott miniszterelnök, ezt önnek kellene aláírni.³⁷

Szurmay egy órai gondolkodást kért, de jelezte, hogy az ő miniszterelnökké való kinevezésének időpontját alkalmatlannak tartja, mivel Károlyiék aznapra, október 27-ére nagy demonstrációt terveztek, és ha kiderül az ő kinevezése, akkor „kész a felfordulás”. Károly király erre megkérdezte, hogy ugyan miért várja mindenki Károlyi kinevezését, amire Surmay csak annyit mondhatott: „azon tényből kifolyólag, hogy Felsőszék tegnap magával vitte Bécsbe.”³⁸ Ez úgy látszik tényleg nagy hiba volt, mert azon tömegek szemeiben, akik Károlyi gróf miniszterelnökké való kinevezését várták, úgy tűnt föl, hogy a király gesztusa már előszobája a kinevezésnek, pedig ez IV. Károly részéről tényleg nem volt több, mint egy elszármazott udvariassági gesztus. Surmay miniszterelnökké tétele még a levegőben lógott, amikor Bécsbe érkezett József Ágost főherceg és jelentkezett a királynál Schönbrunnban. Az uralkodó ekkor a főherceget „homo regius”-szá, Magyarország helytartójává („a király embere”) nevezte ki és az udvarban feladatává tették a kormányválság megoldását, ezzel Surmay kinevezése elejtődött.

Mielőtt a Habsburg főherceg a magyar fővárosba indult volna, az AOK-t arra kérte, hogy sürgősen küldjenek Budapestre egy megbízható, erkölcsileg érintetlen magyar hadosztályt, mert sejtette, hogy az ottani alakulatok már megbízhatatlanok, és talán kevesen is voltak. Budapesten ekkor néhány pótzászlóalj állomásozott. A főherceg megbízatását is ehhez a feltételhez kötötte, amit a király ünnepélyesen megígért, majd telefonon a főherceg jelenlétében az AOK-nak is parancsot adott erre, és Arz vezérezredes is megígérte annak teljesítését. Amikor viszont József főherceg Budapestre ért, még híre-hamva sem volt a megígért hadosztálynak, pedig Lukachich Géza altábornagy³⁹ jelentette a karhatalom megbízhatatlanságát. A Budapesten állomásozó századok morális leromlottsága egy külön fejezet ebben a rémdrámában.⁴⁰ Mint kiderült, még a legmegbízhatóbbnak tartott bosnyák századok és a honvéd tanezred is csődöt mondott, amikor szükség lett volna rájuk. A főherceg azonnal felhívta Schönbrunn és a királynak jelentette friss tapasztalatait, valamint újra erélyesen megsürgette a megígért csapatok azonnali útba indítását, amire a király most már kitérően válaszolt. Ezért a főherceg az AOK-t hívta fel telefonon és így követelte a megígért csapatok Budapestre irányítását, de az AOK szintén kitérően válaszolt, mire a Habsburg főhercegnek olyan érzése támadt, mintha Bécs-Badenből szándékosan akarnák előidézni azt, hogy Magyarország omoljon össze elsőnek, előbb, mint Ausztria.⁴¹ Hozzá kell tennünk, hogy ez időben, Bécsben is kevés megbízható alakulat állomásozott, a királyi család biztonsága érdekében a bécsújhelyi katonai akadémia növendékeit kellett igénybe venni.⁴² (Október 27-én a Hussarek-kormány is lemondott, így Ausztriában is kormányválság keletkezett.) A frontvonalból pedig csapatokat kivonni ekkor már tényleg nem volt könnyű. Úgy tűnik, IV. Károly nem mérte fel eléggé, hogy az általános politikai helyzet ennyire rosszra válhat, azt pedig végképp nem, hogy ilyen gyorsan bekövetkezhet az összeomlás.⁴³ Ebben az esetben számára a hatalomátmentés kérdése teljesen elkésett volt, hiszen erre a Habsburgoknak már Ausztriában sem maradt lehetőségük. IV. Károly hirtelen eszmélése idegességgel és felesleges kapkodással járt. Ez történt Gödöllőn is, ahol egy furcsa kavalkád alakult ki, mert a király minden rendű-rangú társadalmi réteg véleményét meg akarta hallgatni. Így ott voltak a pénzemberek mellett parasztok, iparosok és kereskedők, de ott volt az erdélyi püspök, egy budai plébános, több főtiszt, valamint udvarhölgyek és vöröskeresztes ápolónők, továbbá Károlyi gróf. Ennek a vegyes gyülekezetnek nem sok értelme lehetett és csak az uralkodó zavarodottságát növelték.

József főherceg 1918. október 27-én Bécsből Budapestre érkezett. Károlyi Mihállyal közösen utaztak, Marcheggig, ezalatt Károlyi többször is előadta, hogy Magyarország forradalom előtt áll⁴⁴. Károlyi gróftól a budapesti pályaudvaron viharosan éljenző és a

Marseillaise-t éneklő tömeg fogadta, azt gondolván, hogy megtörtént annak miniszterelnökké való kinevezése. A főherceg Budapesten először Wekerle Sándorral beszélt, aki azt ajánlotta, hogy hirdessék ki a statáriumot és fegyveres erővel törjék le az utcát. Ezt azonban a fővárosi „megbízhatatlan” csapatokkal nem lehetett megkísérelni, mert biztosra kellett menni. A főherceg Lukachich altábornaggyal, majd Tisza Istvánnal is tárgyalt, aki többek között javasolta „Nagyhorvátország” elismerését, a pártok koncentrációját, a választójog bevezetését és végül Károlyi gróf kormányalakítási megbízását, mondván, ha egy hajszálnyi hazafiasság és becsület van a gróf lelkében, megakadályozza a forradalom kitörését. A forradalom szó az akkori politikai felső vezetésben nem a magyar 1848-at, hanem az oroszországi bolsevik 1917-et jelentette, annak minden negatív következményével és szörnyűségével, ezért is tartottak tőle. A tanácskozás után a főherceg megbeszélést folytatott Károlyival, aki viszont újra azt hangoztatta, hogy ha nem nevezik ki azonnal miniszterelnökké, akkor ki fog törni a forradalom. Az ilyen kihívó hangra fel József főherceg inkább gróf Hadik Jánost designálta miniszterelnökké október 29-én, aki „programjába minden pártnak, úgy a 67-es, mint a 48-as alapon álló pártnak a kívánságát, továbbá a szociáldemokraták és a Károlyi pártnak is az összes kívánságát fölvette”.⁴⁵ Ezen kompromisszumkészség miatt semmi szükség nem volt a forradalomra, hiszen az ország függetlensége már Wekerle által, október 16-ai beszédében, a „perszonális unióval” biztosítva lett. Hadik gróf Károlyit is megkereste az együttműködés érdekében, ahogy a szociáldemokrata, valamint a radikális pártot is, de „e pártok azonban kijelentették, hogy ők semmiféle más párttal és politikussal együtt nem működnek”.⁴⁶ Ezen a napon tartotta meg a Nemzeti Tanács az Országház előtti első „nagygyűlést”, ahol körülbelül 50 ezer ember gyűlt össze, és ez a demonstráció nagyban növelhette Károlyi önbizalmát.

József főherceg október 27-én még egyszer beszélt Károlyival, aki kijelentette, hogy Budapest egy rettenetes vérfürdő előtt áll és „ő az egyedüli, ki ezt meg tudja gátolni és rendet tud teremteni, de csak azon esetben, ha Ő Felsége a király azonnal kinevezi miniszterelnökké, és ha még estig az esküt le is teheti”.⁴⁷ Mivel ez nem történt meg, október 29-én „gróf Károlyi megalakította a nemzeti tanács intézőbizottságát, ugyancsak október 30-án megalakította a munkástanácsot és a katonatanácsot és egyúttal megindult az agitáció, hogy a nemzeti tanács részére a katonai- és munkástanács híveket toborozzon és eskessen fel. A katonatanács a polai és cattaroi lázadás következményei elől elmene-kült matrózokból és szökött katonákból toborozta össze gárdáját...”.⁴⁸ A munkástanács a szakszervezetek révén felhergelt munkásokat mozgósította és a fegyverraktárak kifosztásával azokat felfegyverezte. A vezetés egyre jobban kisiklott a nemzeti tanács kezéből.

A feszült helyzetben 1918. október 29-én estére József főherceg budai palotájába hívott több politikust, mint Apponyi Albertet, Hadik Jánost, Károlyi Mihályt, Jászi Oszkárt és Kunfi Zsigmondot. Az összes jelenlevők előtt a főherceg felszólította Károlyit, hogy az ő, királyi hercegi miniszterelnöksége alatt vállaljon miniszterséget, amit Károlyi visszautasított. A főherceg ezekben a napokban számtalan más politikust is meghívott kihallgatásra, de sokkal okosabb nem lett, mivel: „Mindenki mást mondott, mindenki csak tanáccsal szolgált, felelősséget senki sem akart vállalni. Széthúzás, fejetlenség nyilvánult az egész vonalon!”⁴⁹ Egyedül gróf Hadik vállalta a kormányalakítással járó felelősséget. Ezt követően október 30-án a főherceg arra kérte fel gróf Károlyit, hogy alakítson kormányt, azon kikötés mellett, hogy a belügyminiszteri, honvédelmi és igazságügyi miniszteri tárcák betöltésére ő, a főherceg fog jelölteket állítani. Károlyi időt kért, majd hajnali 3 órakor jelentkezett a főhercegnél és „tudatta vele, hogy a nemzeti tanács a megoldás ellen van, azért az ajánlatot nem fogadja el”. Rubint szerint: „Gróf

Károlyit miniszterelnökül sem a király, sem a királyi herceg nem óhajtotta. A király gonosz embernek tartotta, bűnül róttá fel neki, hogy a csapatokat lázadásra izgatta. A kir. herceg veszélyes, megbízhatatlan embernek tartotta, ki szélsőséges pártjával arra törekszik, hogy – egyéni érvényesülésének féktelen vágya által hajtva – az államhatalom egyedüli birtokosává váljon.⁷⁵⁰ Október 29-én a politikusokkal folytatott tárgyalások után József főherceg a királyt késő éjjel telefonon mindenről informálta és kérte tőle, hogy végre-valahára parancsolja meg erőlyesen, hogy a megígért hadosztályt az AOK haladéktalanul küldje Budapestre, különben minden elvész. A következő napon a főherceg újra megsürgette telefonon az AOK-t és kérte, hogy a székely 38. honvédhadosztályt irányítsák a fővárosba, amelynek kivonását már úgysis elrendelték, és talán útban is volt hazafelé. Az AOK azonban közölte vele, hogy csapatot Magyarországra nem küldhet, mert azokra máshol van szükség, a főherceg a Budapesten lévő csapatokkal csináljon rendet. Mint Rubint Dezső megjegyezte: „Ezek után már nem volt mit remélni.”⁷⁵¹ Az október 26-án az I. honvéd kerületi parancsnokságot átvevő Lukachich altábornagy négy nap alatt hónapok munkáját nem pótolhatta be, mivel az előző parancsnok, a horvát, magyarul nem vagy alig tudó Stephan Bogat tábornok alkalmatlan volt a budapesti csapatok kézben tartására. Az ellátatlan, rosszul megszervezett fővárosi zászlóalj újraszervezéséhez hetek, ha nem hónapok kellettek volna. Bogat tábornok esete azért érdekes, mert leváltása előtt már fél évvel a honvédelmi miniszter, de maga Wekerle miniszterelnök és Szerényi⁷⁵² is szorgalmazták elmozdítását, de a közös hadügyminiszter ezt megakadályozta, mivel az ifjúkori jó barátja volt. Lukachich szerint: „Ez az intézkedés volt meggyőződésem szerint az októberi felfordulás egyik igen latba eső oka. A budapesti helyőrség fegyelme nem züllött volna le annyira, és nem kerülhetett [volna] katonai lázadásra a sor, ha a budapesti katonai parancsnokság élére idejekorán egy erélyes magyar érzelmű tábornokot állítanak.”⁷⁵³ Erre Lukachich volt kijelölve, aki már március óta emiatt a fővárosban volt, de az említett ok miatt helyét elfoglalni nem tudta.

Mivel Budapesten a lázongás megkezdődött és a kedélyek nem akartak csillapodni, ezért Szurmay Sándor rögtönítélő bíróság életbe léptetésére tett javaslatot, amit miniszteri értekezleten tárgyaltak meg, de a „kormány” többsége meg sem hallgatva a rendért felelős katonai és rendőri vezetőket, a javaslat életbe léptetése ellen döntött. Ez a „fej” nélküli minisztertanács nem fogadta el az állami főügyésznek, dr. Váry Albertnak azt az előterjesztését sem, hogy a Nemzeti Tanácsot, mint törvénytelen testület tagjait letartóztattassák. „A minisztertanács arra sem adott engedélyt, hogy a szónoklataikkal nyilvánosan izgatók letartóztattassanak. A sajtó megrendszabályozása sem történt meg, sőt ez izgatott a legféktelenebbül.”⁷⁵⁴ A hatályos jogszabályok (1912. évi kivételes törvények) értelmében ugyan a minisztertanácsnak igaza volt a rögtönítélő bíróság elvetésében, mert nagyarányú rablás és fosztogatás még nem történt. Egyelőre csak az október 25-ei eseményt lehetett fölemlíteni, amikor egy kisebb csoportosulás berontott a várban lévő királyi palotába, és az ablakon kitűzték a vörös zászlót is, amíg a támadókat néhány kardcsapással meg nem fékezték. A minisztertanács azt a főügyészi javaslatot sem fogadta el, hogy Budapesten ostromállapotot kellett kihirdetni. Szurmay látva a minisztertanács tehetetlenkedését, önhatalmilag elrendelte, hogy az ülésező katonatanács tagjait fogja el a karhatalom, ez azonban olyan „ügyetlenül” lett lebonyolítva, vagy a letartóztatás híre kitudódott, és a gyűlés résztvevőit nem sikerült elfogni. Szurmaynak annyiban mégis igaza volt a rögtönítélő bírósági javaslat betervezésével, hogy az általánosan feszült helyzetben, a frontok egyre kedvezőtlen hírei miatt célszerű lett volna a belső rendet már előre határozott intézkedésekkel megóvni, biztosítani. És hogy ez mennyire így lett volna helyes, az már az október 28-ai estén történelemmel bebizonyosodott, amikor

egy ismeretlen nagyságú tömeg tüntetni akart a Várban a Budapestre érkezett József főherceg előtt Károlyi érdekében, mire a Lánchídnál a lovas rendőrök a tömegbe ugrattak, kardlapoztak, válaszul a tömegből lövéseket adtak le, erre a hídfőnél álló csendőrség visszalépett, melynek három halottja és több sebesültje lett. Ezt követően Lukachich és a főügyész is úgy látták, hogy a statáriumot ki kell hirdetni.

A belső rend és biztonság felborulása felé vezető első lépés – Szurmay Sándor szerint – mégis az volt, amikor október 29-én a budapesti államrendőrség egész testülete, mások példájára, csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és annak esküt tett. Október 29-én éjjel József főherceg kinevezte gróf Hadik Jánost miniszterelnökké, amelyre válaszul a belvárosban demonstrációk, Károlyit hangosan éltető felvonulások, szónoklatok kezdődtek, és plakátokkal árasztották el az üzletek kirakatait, a sajtó egy része keményen támadta Hadikot. Nyilvánvaló volt, hogy egy előre előkészített akciót léptettek életbe, amelyhez a társadalom legaljának számító alakokat, katonaszökevényeket, munkakerülőket is felhasználtak, de a szervezők a politikai haszonlesők, egyetemista aktivisták, a „Galilei Kör” tagjai voltak. Estefelé már lövöldözések kezdődtek, amelyek folytatódtak október 30-án is. Érezhető volt, hogy a rendőrség a legkevésbé sem teljesítette kötelességét, vélhetően kijelölt helyeiket sem foglalták el. Dr. Sándor László, a budapesti államrendőrség akkori főkapitányának későbbi tanúvallomása szerint, ezen időben, hetente 2-3 rendőrtemetésük volt⁵⁵, szinte vadásztak a fővárosi utcákon a rendőrökre. Ha ez igaz, akkor a rendőrök magatartása is jobban érthetővé válik. A Károlyi-párt hívei nem fogadhatták el a Hadik-kormány felállítását, hiszen ezzel végképp meghiúsult volna Károlyi Mihály és társainak hatalomba emelése, amelynek érdekében nagyarányú előkészületeket tettek. Így a sokszor katonaruhába öltöztetett csőcselékből, galileista egyetemistákból, fiatal katonatisztekéből összeállított csapatokkal elfoglalták a telefonközpontot, a pályaudvarokat, a postát, és ami a legveszélyesebbnek bizonyult, katonaruhába öltöztetett „tisztii” különítmények járták be a laktanyákat, kihirdetve a forradalmat, s hogy a katonaság szabad.⁵⁶ Erre az addig fegyelemben tartott és nyilván hazavágyó katonaság felkerekedett és a pályaudvarokra tödült, magával cipelve mindent, ami a laktanyákban mozdítható volt, vagy éppen a fegyvereket törték össze. A „tisztii” különítmények a városban járkálva az útjukba került valódi tiszteket megrohanták és kitüntéseiket levágták, ha ellenálltak, bántalmazták őket, volt, akit agyonvertek. Estére a várost teleplakátózták Várnai Zseni: Katona fiamhoz c. versével, a karhatalmi egységek befolyásolására – úgy látszik, a katonaság teljes átállítása a lázadók oldalára még nem történt meg. Szintén 30-án este történt, hogy az Astoria előtti tömeg, miután kitudódott, hogy a Keleti pályaudvarról katonavonat fog indulni, megindult az állomásra és a katonáktól dulakodás nélkül, békésen elvették a fegyvert, a rend felbomlott. A katonák azok a 32-es és 1-es századok voltak, amelyeket délre akartak küldeni a fosztogató horvát fegyveres bandák (zöld káderek) megfékezésére.

1918. október 31-én hajnali 4 órakor Hadik gróf a főherceg elé terjesztette a miniszteri listát, amelyre válaszul a Nemzeti Tanács „kirobbantotta a forradalmat és gróf Hadik viszszaadta a kormányalakítási megbízást a kir. hercegnek”.⁵⁷ A várból nézve „Pestről éktelen lövöldözés volt hallható; ordítózás, láрма, zsvaj zaja egészen a várig felcsapott. Látható volt a miniszterelnökségi palotából, hogy a Lánchídnál álló katonaság a fegyverét letette és sorait a lázadó tömeg előtt megnyitotta, mely a várba vette útját.”⁵⁸ József főherceg a királlyal a titkos telefonvonalon beszélt meg az eseményeket, aki teljhatalmat adott a főhercegnek. Hajnali 4 után a főhercegnél megjelentek Kunfi, Jászi, majd Károlyi gróf és kérték, hogy akadályozza meg a vérfürdőt, ezt akár úgy is lehet értelmezni, hogy megszarolták az ország helytartóját. A főherceg visszament budai palotájába és oda kérte

Apponyit, Hadikot, Károlyit, Jászit és Lukachich altábornagyot, aki kijelentette, hogy „ő minden felelősséget elhárít magáról, mivel a karhatalmi csapatok felbomlottak”. József főherceg felkérte Károlyit a miniszterelnökség vállalására. „Amíg ez bent a palotában megtörtént, azalatt a Szent György téren zúgott, lázongott a katonákkal összekeveredett néptömeg. Midőn a tömeg tudomására jutott, hogy a király gróf Károlyit miniszterelnökké kinevezte, viharosan tomboló örömdördítésben tört ki, melynek szünni nem akaró akkordjai mellett az új miniszterelnök elhagyta a kir. herceg palotáját.”⁵⁹

Október 31-én hajnali 3 órakor Lukachich a titkos telefonvonalon keresztül jelentést tett az uralkodónak a kialakult helyzetről. A diadalmas forradalom című könyvben⁶⁰ az szerepel, hogy a zendülők által megszállt telefonközpontból lehallgatták ezt a beszélgetést, és állításuk szerint ekkor a király határozottan megtiltotta a fegyverhasználatot. Ez az állítás azért sem lehet igaz – mint Lukachich megjegyzi –, mert a vonal titkos volt, tehát néhány emberen kívül senki nem tudott róla.⁶¹ Még Rubint is azt írta négy évvel az események után: „Meggyőződésem az, hogy e telefonbeszéd döntötte el a forradalom sorsát. A király parancsát, hogy a népre lövetni nem szabad, a telefonképek rögtön jelentették a nemzeti tanácsnak. A nemzeti tanács összekötő szervei pedig továbbadták az összes laktanyáknak, a katonatanácsnak, a munkástanácsnak, a gyári és ipari munkásságnak.”⁶² Valójában Lukachich altábornagy elmondása szerint: „már háromnegyed órával az előtt, hogy Ófelségével telefonon beszéltem, rendeltem el a támadást, azaz a fegyverhasználatot.”⁶³ Ugyanis Hodula Károly tábornok 31-én éjjel 2 óra 30 perckor kapta az utasítást tőle, hogy támadja meg a józsefvárosi telefonközpontot és a Falk Miksa utcai laktanyát, mivel két bosnyák (összesen nyolc századuk volt itt) század megtagadta a parancsot, hogy foglalja vissza fegyverrel a Lobkowitz-laktanyát, ahonnan a rabokat tömegezővel kiszabadították. Csakhogy „nem volt kivel lövetni”, a katonaság megtagadta a fegyverhasználatot és a honvéd tanezredből is szökdösni kezdtek a katonák. Lukachich nem kért külön engedélyt fegyverhasználatra Ófelségétől, viszont: „Kértem Ófelségét, küldessen azonnal a forradalmi mozgalmak által meg nem fertőzött csapatokat Budapestre. Egy ezredet legalább. Ha ez megbízható, felelősséget vállalok a rend fenntartásáért.”⁶⁴

A nap folyamán Lukachich parancsot kapott József főhercegtől, hogy a katonaság a néppel szemben fegyvert ne használjon, és a karhatalmat a laktanyákba kell visszarendelni. Lukachich ezt a parancsot ott, a főherceg jelenlétében a Szent György téren kiállította, aláírta és átküldte a vezérkari főnökhöz továbbításra. Lukachich valószínűnek tartotta, hogy ezen parancsok közismertté válásából keltették azt a hírt, hogy a király a fegyverhasználatot megtiltotta.⁶⁵ Nem kizárt, hogy ezt értették úgy, hogy már mindent lehet, a katonaság nem fog beavatkozni. Hajnalban a munkások nem mentek be a gyárakba, hanem vörös zászlók alatt körmenetet tartottak, a Nemzeti Tanács pedig kiáltványt tett közzé, miszerint kezébe vette a hatalmat. Miután Károlyi az utcákon elszabaduló terrorral fenyegetőzve elérte azt, hogy minden más pártot teljesen kizárjanak a játszmából, az ő „szélsőséges, szocialista-radikális pártjának martaléka lett az államhatalom”.⁶⁶ Ennek nyomán a feltört katonai raktárakból és a katonáktól elszedett puskákkal, pisztolyokkal felfegyvereztek több ezernyi munkást, amely ezzel olyan erőt képviselt, amelyet már egy ezred, de egy egész hadosztály sem tudott volna könnyen leszerelni. Mivel pedig a fegyveres munkásság csak bolsevik vezetést fogadott el, a kiváló tapasztalatokkal bíró, veterán főtiszteket pedig nem, ez újabb katasztrofális következménynek, a Tanácsköztársaságnak lett előszobája.

A honvédelmi miniszter is érzekelte az utcán zajló drasztikus változásokat, és rögtön felkereste Lukachich Gézát, aki bizonyos mértékű tehetetlenséggel közölte, hogy telefonvonalait megszakították. Szurmay viszont gyorsan emlékeztette, hogy ilyen helyzet-re is történt előkészület, van autó, lovas és gyalogküldönc, akikkel az intézkedéseket

el lehet rendelni. Megbízható alakulatoknak számítottak az Üllői úti laktanyában az altiszti zászlóalj, és a Ferdinánd laktanyában a bosnyák osztagok. Lukachich intézkedései azonban már elkéstek, küldőnceit vagy elfogták, vagy azok már üres laktanyákat találtak. Budapest felfogatása sikerült, mint Szurmay megjegyzi: „Gróf Károlyi Mihály elérte célját: a király az események behatása alatt, Schönbrunnból október 31-én a reggeli órákban telefon útján felmentette gróf Hadik János dezinált miniszterelnököt és kinevezte gróf Károlyi Mihályt miniszterelnökké.”⁶⁷ Ennek a napnak délutánján a Várban, a honvédelmi minisztériumban megjelentek a Nemzeti Tanács nevében Friedrich István és egy Fűrő nevű földbirtokos, hogy a honvédelmi minisztérium átadásánál jelen legyenek. Friedrich tagja volt annak a katonai törzsnek, amely az 1914–1915 közötti időszakban Szurmayt segítette az uzsoki harcok alatt, ezért megvolt közöttük a szükséges szimpátia, amit a „Fűrő” nevű alakról, aki öltözetében is hanyagságot tükrözött, már nem volt elmondható. Fűrőt sikerült elküldeni különböző feladatok elvégzésére, mint Kárpáthy Kamilló ezredes, a honvédelmi minisztérium I. osztály vezetőjének szabadon bocsátása, akit az Astoriában tartottak fogva más főtisztekkel együtt. Ez is a „forradalom” előkészítésének tekinthető mozzanat. Majd Szurmay bevitte Friedrichet a dolgozószobába, ahol mindent részletesen elmondott a védelmi intézkedésekről és térképen berajzolva megmutatta a honvédcsoportok elhelyezkedését. A Szurmay által előadottakból úgy tűnt, hogy Magyarország veszélyeztetett határszakaszainak védelmére, az esetleges horvát (délszláv) katonaszökevényekből álló rablóbandák elleni védekezésre is megfelelő előkészületek történtek, ekkor már tudtak és számítottak a cseh légionisták gyülekezésére is. Leszámítva a budapesti helyzetet, mert ott már egyetlen megbízható, szakasznyi katona sem maradt. A valóság viszont az volt, hogy az országban alig maradt nagyobb katonai egység és az új, immár „hadügyminiszter”, Linder Béla egy igen kétséges hadügyet vett át, amely viszont könnyen felborulhatott. Ezt Friedrich is gondterhesen elismerte a következő szavak kíséretében:

— Nagyon köszönöm, Kegyelmes Úr! Az Istenre kérem, ne hagyjon el bennünket. Hisz ez borzasztó helyzet.⁶⁸

Késő este megérkezett Linder is, miután ő és a többiek József főhercegnek letették az esküt, amit egyedül dr. Szladits Károly jogász, az igazságügyi tárca várományosa tagadott meg, amikor hírül hozták, hogy Tisza Istvánt meggyilkolták. Szladits ugyanis kijelentette Károlyinak, hogy ebbe a kabinetbe nem lép be, mert látja, hogy ez a kabinet Tisza gyilkosait nem fogja üldözni és felelősségre vonni, amiben kétségtelenül igaz lett. Szurmay mindent ugyanúgy, ahogy Friedrichnek is, elmagyarázott Lindernek, aki különben szintén Szurmay alatt szolgált a fronton, és akit magasan képzett, tehát értelmes tisztnek ismert.

(Az olasz front áttörése és a fegyverszünet) Az osztrák–magyar frontcsapatok leginkább levelekből és a szabadságolásból visszatért bajtársaik útján kapták a híreket a hazát érintő fenyegetésekről, és azok körükben villámgyorsan szétterjedtek. Az antant propagandája is szorgalmasan dolgozott, repülőgépeik folyamatosan szórták a röplapokat, melyek különösen a nemzetiségekre fejtettek ki hatást. A különböző lázító beszédek, és az otthon érintő idegen fenyegetések a magyarokra is megtették hatásukat. Ennek nyomán az engedelmesség első komolyabb megtagadására 1918. október 22-én került sor, amikor a horvát 42. hadosztály két ezrede nem ment állásba, ezért a dandárt lefegyverezték, vezetőit statáriálisan letartóztatták, és a dandárt ki kellett vonni az arcvonalból.⁶⁹ A Hétközség fennsíkjának keleti védőszakaszában állt a felvidéki 27. gyaloghadosztály és a kolozsvári 38. honvéd hadosztály, melyek a kietlen sziklarenetegben a legkeményebb próbának

voltak kitéve. Az Asiago falu melletti Sisemol hegy egyenesen pokol volt ezen csapatok számára, ahol a tűző napsütés ellen semmilyen védőernyőt nem lehetett kifeszíteni, mert azzal rögtön elárulták volna helyzetüket az ellenséges tüzérségnek, amely a legkisebb mozgásra is tüzelt, ezért a mozgás itt csak este volt lehetséges. Az élelmet 20 km-ről hozták, az ivóvizet egy kis patak szolgáltatta, ha éppen nem rombolta szét a tüzérség, esőzések idején mellig vízben álltak és úgy várták a sokszoros túlerőben lévő olasz és francia csapatok éjszakai támadásait. A franciák itt már október 23-án is támadtak és új harceljárást alkalmazva sikerült a honvédek arcvonalszakaszát benyomniuk a Frenzella-szakadékig, majd a következő napon is véres küzdelmet folytattak a honvéd alakulatokkal. A 38. honvéd hadosztály megsegítésére a 27. hadosztály tartalék egységeit rendelték előre, amikor az utolsó bevethető tartalék, a losonci 25. ezred II. zászlóalja megtagadta az ellentámadási parancsot, és kijelentették, hogy Ausztriáért többet nem harcolnak, mert már tartottak a csehek támadásától. Mint említettük, végül az egész 27. hadosztályt fellázították, ezután a kolozsvári 38. honvéd hadosztály 22. ezredének zászlóalja sem ment állásba, és követelték hazaszállításukat a román veszély miatt.

A Piave- és tiroli front áttörése nem volt könnyű a jól táplált olasz–angol–francia seregeknek, még akkor sem, ha az angolok és a franciák nagy akaraterevével, felfokozott győzni akarással vetették magukat a küzdelembe. A Monarchia csapatainak első reakciója a kötelességszerű védekezés volt, vagyis egy precízen működő, sokat tapasztalt profi hadsereg lépett akcióba, amelyet a nyomasztó túlerő csak súlyosabb veszteségek okozásával tudott megrendíteni. A hónapok óta „szárazfőzeléken”, húsmentes napok miatt hetente 400, majd 200 gramm húson tengődő honvéd hadosztályok nem adták olcsón a védelmi vonalaikat. Mint a budapesti 40. honvéd „Fokos” hadosztály, amely ezekben a napokban Col Caprile szikláin összesen tizenhét olasz támadást vert vissza, ebből tíz alkalommal a támadó rohamosztagok már állásaikba is bejutottak. Számptalan megrendítő esetet lehet felsorolni ezen védelmi harcokból. A hírhedt Papadopoli szigetnél, Tezze és San Polo helységek előtt húzódó védvonalat a 132. ezred III. zászlóalj tartotta, a végtelenségig bátor és kötelességtudó Vági Zoltán főhadnagy vezetésével. Vági parancs nélkül, erős tüzérségi tűzben is rohamra indult századaival, melyek rövidesen súlyos veszteségeket szenvedtek, de ellentámadásuk így is elérte az angolok vonalát, ahol rövidesen fogságba estek a túlélők. Támadásával mégis elérte, hogy a szomszédos XVI. hadtest időt nyert arra, hogy rendezze megtépázott sorait.⁷⁰

A 6. hadsereg 41. gyaloghadosztályához tartozó szatmári 12. honvéd gyalogezred a Congliano-tól nyugatra helyezkedett el, az olasz támadás fő irányában. A legtöbb gyalogezredre igazak voltak az itt tapasztaltak: „Az emberek egy része egyes tisztek által összetartva kézitusában a legvégsőkig ellenállt. Kisebb csapatok még akkor is küzdöttek, amikor már minden oldalról körülfogva foglyul ejtették őket az olaszok. Más rész azonban nem várta be az olaszokat, hanem fegyvert és felszerelést elhánnyva menekült hátrafelé.”⁷¹ Mire a szatmári 12. honvéd ezred túlélői ki tudták vonni magukat a tűzvonalból, alig maradtak meg háromszázan. A rendkívüli fizikai és pszichikai igénybevévelt figyelembe véve, nehéz elképzelni, hogy a katonai szigoron és a hazaszereteten kívül képes volt más is egyben tartani ezeket a csapatokat.

Olykor egészen megdöbbentően véres és önfeláldozó esetek történtek az antantcsapatok feltartóztatása érdekében, mint a 11. hadsereg vonalán, a Hétközség fennsíkán, a Sisemol és a Jerrach hegyeken levő állásaiknál, ahol a 21. és 23. honvéd gyalogezred kapott parancsot állásaik kiürítésére. A franciák „mennydörgő” pergőtűz fedezete alatt elfoglalták a Sisemol kúpot, amellyel veszélybe került a honvédek visszavonulása. Október 30-án éjjel „a francia megfigyelők egyszerre csodálkozva látják, hogy a fényszóróktól, gránát- és

srapnel robbanásoktól meg-megvilágosodó éjszakában minden oldalról szürke emberhalmok tolódnak előre és az osztrák–magyar jelzőpisztolyok rakétái mindig közelebről szállanak fel. A 21-es honvédek szétroncsolt, véres, hörgő tömege még egy utolsó ellentámadásra dolgozta magát a Sisemol kúpja körül dühöngő tűzorkánon keresztül a fenn befészkelődött francia rohamcsapatok ellen. Elkeseredett kézigránátharc után, megtizedelt századokkal még utoljára a honvédek maradnak felül.⁷⁷² És tartották magukat „keményen” október 31-e hajnaláig pergőtűzben, és valószínűleg megismételt ellentámadásokkal szemben, azért, hogy a völgyben a 27. hadosztály többi része visszavonulhasson. Majd a megmaradt csoportok, a francia zárótűzön keresztül Canipomuloba vonultak vissza. Két zászlóaljuk mindössze 70 és 120 emberre olvadt össze.

Az antanterők nagyerejével és elszántsággal végrehajtott támadása megrendítette az egész osztrák–magyar arcvonalat a Piavénél és a tiroli részekén. Miközben a Monarchia csapatai többnyire teljesítették kötelességüket, védekeztek és véres ellentámadásokat indítottak, azalatt felemás események kezdtek lejátszódni. Cseh, lengyel, horvát és magyar alakulatok tagadták meg a harcot, október 29-én a híres tiroli „Edelweiss” hadosztály, amely a legrégebb (1682-ben alakult) és legjobb osztrák alakulatnak számított, ennek egyik rohamzászlóalja, majd 59. ezrede is megtagadta a kapott parancsot. Az arcvonal több helyen való átszakadása mégis annak következménye, hogy az antantseregek kifogyhatatlan tüzérésségével, teljes értékű századaival szemben a védők egyszerűen felőrlődtek, meghaltak, vagy fogságba estek. Az AOK október 28-án olyan rendelkezést adott ki, hogy a frontvonalat az 1917-es, a caporettoi áttörés előtti állásba kell visszavenni. A tiroli arcvonal-parancsnokság, a 10. és 11. hadsereg-parancsnokság is azon nézetten volt, hogy „az AOK intézkedése nem hajtható végre, mert ha a front megmozdul – megállás nem lesz – és a hadsereg széthullik.”⁷⁷³ Az AOK-nak ezt az intézkedését képtelenség volt végrehajtani, hiszen a három éve tartó állásharc során a lövegek nagy része be volt építve a védelmi vonalba, márpedig a tüzéréség jelentette az egész védelmi rendszer gerincét, ezeket rövid idő alatt leszerelni és a hátulsó állásba szállítani lehetetlenség lett volna. A 10. és 11. hadsereg frontja mögött mindenféle ürméretű, összesen 2215 db ágyú volt, melyek „nagy részét szétszedett állapotban, kőtélpályákon, gépkocsin, taligákon, szántalpakon, málhásálatokon, teherosztagok segélyével fokozatosan, nagy fáradtsággal és hosszú idő alatt vitték a magyar hegyek között tüzelőállásba.”⁷⁷⁴ A gyorsan teret nyerő antantoffenzíva (a Vittorio Venetó-i csata) alatt az AOK utasítása teljesen elrugaskodott a valóságtól, és ezt Arz vezérezredesnek pontosan tudnia kellett, valószínűleg pótcselekvésről lehet beszélni. Mint Arz nyilatkozta az antantoffenzíva és saját hadserege kapcsán: „Már az olasz támadás kezdetekor megszűnt a vezetőség kezében teljes értékű eszköz lenni, így utóbbi végül az események folyásával tehetetlenül állott szemben.”⁷⁷⁵ Ez őszinte beszéd, csak nem világos, miért kellett ezt az állapotot megvárni?

A badeni főparancsnokságon tehát kezdett elszabadulni a zűrzavar. Gondolva itt arra, hogy az AOK október 28-án a következő körtáviratot adta ki: „Az összes csapatok haldéktalanul megkérdendő, a republika vagy a monarchia kívánatos-e?”⁷⁷⁶ A mondott napon a „Grappa-tömbnél”, a Feltré városa előtti szakaszon a közel sem teljes harcértékű székesfehérvári 17. gyalogezred vívott elkeseredett küzdelmet. Géppuskáik szájai egymás után törték meg az itt vadul rohamozó francia hadosztály katonáit, amikor az ezredparancsnok, Sipos Gyula telefonon olyan utasítást kapott, hogy „a csapatok a tisztektől való minden befolyásolás nélkül nyilatkozattételre szólítandók fel, hogy hívei-e a monarchikus államformának, mert a hátsó ország nemzeti tanácsai köztársasági propagandát folytatnak a haderő megkérdése nélkül.”⁷⁷ A 17-esek törzskaránál meg voltak győződve arról, hogy

vagy otthon, de legalábbis a főparancsnokságon bolondultak meg. A gránáttűzben Sipos ezredes visszatelefonált, hogy „nincs ideje politizálni, majd éjszakára megnézi a lőszerárlományt és a veszteségeket tudakolja”.⁷⁸ Amíg Budapesten Károlyiék a hatalom megragadásán szorgoskodtak, addig ostoba intézkedéseikkel veszélybe sodorták a frontkatonákat, akik amúgy is véres munkában voltak. De hogy ezt Károlyiék megtehették, abban az AOK-nak, és IV. Károlynak, ezek tétovázásának is meghatározó szerep jutott, hiszen az AOK-n keresztül érkeztek Budapestről az utasítások.

Az olaszok 1918. október 28-án Trevisótól északra áttörték a Piave-frontot Vittorio Veneto irányába, ekkor az AOK is belátta, hogy a további küzdelem eldőlt, és a már október 12-én felállított fegyverszüneti bizottságot elküldték tárgyalni a Padova melletti Villa Giustiba. A bizottság vezetője Viktor Weber gyalogsági tábornok⁷⁹, aki egyébként magyar állampolgár is volt. Padovában november 1-én Pietro Badoglio tábornok (Armando Diaz, az olasz főparancsnok helyettese) átnyújtotta a bizottságnak a fegyverszüneti feltételeket. Másnap az olaszok az egész vonalukon támadásba mentek át és több várost elfoglaltak, erről a támadásról a fegyverszüneti bizottság tagjai csak néhány órával később szereztek tudomást. Rövidesen kézhez kapták a Diaz főparancsnok által aláírt, véglegesített fegyverszüneti feltételek határidejét, melyek november 3-a és 4-e éjfélokra jártak le. A bizonytalan dátum szándékosan lett meghatározva. A következmények arra mutatnak, hogy az olasz fronton elfogott magyar katonák nem pusztán az olasz hadsereg dicsőségének fényezésére szolgáltak, hanem távolabbi célokat is. Ugyanis Ormos Mária szerint: „Az [antant] hatalmak október 31-én véglegesítették a Monarchiával kötendő fegyverszünet szövegét. Ezt a francia külügyminisztérium dolgozta ki, nem kis nehézségek közepette.”⁸⁰ Mivel az olasz főparancsnoknak megküldött francia nyelvű fegyverszüneti szerződést, ami alapján ő és az olasz hadsereg eljárta, a francia külügyminisztérium dolgozta ki, a szövetséges nagyhatalmak jóváhagyásával és velük egyeztetve, a nagyarányú fogolyszerzés nyilvánvalóan szándékos volt. A francia hatalmi befolyásszerzési szándék Közép-Európában itt mutatkozott meg először, ha a wilsoni elvek módosításában játszott francia szereptől eltekintünk.⁸¹

Ebben az időben a francia vezérkartól a francia külügyminisztérium („Quai D’Orsay”) vette át az irányítást, és bár ők sem tudták pontosan, hogyan fogják végrehajtani a területi elcsatolásokat, a céllal tisztában voltak: Magyarországot fel kell darabolni és az igényelt területeket a formálódó kisantant államoknak kell kiosztani. Nem is volt szükség különösebb forgatókönyvre, az antanthadsereg tette a dolgát a Balkánon, az események mentek a maguk útján, a kis szövetségeseket pedig ki kellett elégíteni. Ehhez egyetlen tényezőt kellett kiiktatni, Magyarország önvédelmi képességét, hiszen Olaszországban háromszázazernyi tapasztalt frontharcosról volt szó, akik a legdurvább körülmények között állták meg a helyüket. Az olasz fronton körülbelül 100 ezer magyar katona esett fogságba, akik a saját határok védelmében komoly nehézségeket támaszthattak volna, amit a franciáknak mindenképpen el kellett kerülni. És ehhez kaptak váratlan segítséget az 1918. október 31-én hivatalba lépő Károlyi Mihálytól, aki mindent elkövetett, hogy naivitástól duzzadó pacifista szándékát kimutassa Párizs felé. Ennek első megnyilvánulása volt, hogy a magyar katonákat a Linder Béla-féle fegyverletételi parancssal (november 1.) már a fronton és a határon is elkezdték lefegyverezni. Márpedig egy hadsereget szétosztani mindig könnyebb, mint újraszervezni. A frontkatonák nyilvánvalóan haza kíváncsoztak, de azért mégsem olyan fogadtatásra számítottak, mint amilyent többnyire kaptak. Előző nap, október 31-én Linder arra vonatkozó parancsot adott ki, hogy „úgy a polgári lakosság, mint

a katonai személyek a birtokukban lévő mindennemű fegyvert, lőszert, továbbá mindenféle katonai felszerelési cikket haladéktalanul szolgáltatassanak be a hadügyminisztérium kirendeltségének a régi képviselőházban.”⁸² Az új kormány tehát mindenkitől igyekezett elvenni a fegyvert, és ezzel Károlyi Mihály is teljesen egyetértett, amikor november 2-án az országház előtti tömegnek szónokolt: „Meggzúnt a fegyverek korszaka! Nem akarunk többé imperialista szolgálatban lenni! Nem akarunk rablók vezetői lenni, rendet akarunk! ... nem lesznek többé katonák, csupán a rend fenntartására nemzetőrség lesz! ...”⁸³ Kár, hogy a környező államoktól teljesen idegen volt ez a fajta pacifista szemlélet.

A Linder-féle általános leszerelési parancsot Budapest november 1-jén küldte meg Badennek, amit az kezdetben blokkolt és csak november 2-án adott tovább a hadsergecsoport-parancsnokságoknak, így a Bozeni, a Boroević, a Kövess, az Odesszai és a német Mackensen parancsnokságoknak. Kezdetben az AOK szerencsére nem is akarta továbbítani a magyar hadügyminiszter parancsát, mert tisztában voltak vele, hogy az amúgy is nehéz harcban álló, felzaklatott hadosztályokra az jót nem jelenthet. A hadosztályoknak így azonnal le kellett volna tenniük a fegyvert és esélyük se lett volna a visszavonulásra. Arz vezérezredes november 2-án telefonon közölte Linderrel, hogy a parancsért a felelősséget nem vállalhatja és ezért azt nem is adhatja ki. Erre Linder kinyilatkoztatta, hogy a felelősséget a magyar kormány és a magyar nemzet viseli.⁸⁴ Mivel a fegyverletételi feltételek elfogadása már el volt határozva, az AOK november 2-án este kiadta a leszerelési parancsot, de másnap hajnali 3.40-kor kiadta a fegyverszüneti egyezmény elfogadásáról szóló táviratot is. A két rendelkezés közel egy időben való kiadása lavina gyorsasággal megindította a hadsereg felbomlását, mivel Linder már november 1-én rádióon, rejtjelezés nélkül leadatta a fegyverletételi parancsot, amely így titokban szétterjedt a csapatok között, és a bomlás a front mögötti hadtáp- és tüzéralakulatoknál már ekkor megkezdődött.⁸⁵ Ezzel a saját csapatok helyzetét is megnehezítették és hatalmas értékű hadianyagot hagytak veszni.

A Weber–Diaz fegyverszüneti szerződés aláírása fordulatos és idegtépő előzmények után történt. Az olasz frontáttörés következtében az érintett osztrák–magyar csapatok hátrálni kényszerültek, de ez még nem jelentette a teljes front „megmozdulását”, az olasz betörést elszigetelték, a harcok folytatódtek. A Badenben székelő AOK a fegyverszüneti feltételekről már november 1-én tudomást szerzett, de annak elfogadására a felhatalmazást nem adták meg, pedig Weber tábornok többször egyértelműen jelezte, hogy a késlekedésnek további negatív hatása lesz a hadseregére.⁸⁶ Badoglio az első találkozásnál egyértelművé tette, hogy nem tárgyalásról van szó, hanem csupán arról, hogy a bizottság elfogadja-e a feltételeket vagy sem, tehát feltétel nélküli megadást követeltek. Az olasz tábornok, mint a „versaillesi legfelsőbb tanácsnak exponense” ugyan teljesítette a bizottság minden kérését, de ahol lehetett, ott lassította azok munkáját. A feltételek között volt néhány pont, amely a fegyverbecsülettel nem volt összeegyeztethető, mint a hadiflotta ügye, mint a teljes ágyúkészlet átadása, vagy az antant a Monarchia területét felhasználhatta volna Németország elleni felvonulásra, ebben az esetben a Monarchia árulónak minősülhetett. A dolognak túl sok jelentősége nem volt, hiszen Németország november 11-én kapitulált, de Weberék mégsem akartak egyedül dönteni ilyen kényes kérdésekben. Ezért Karl Schneller ezredest a bizottság két tagjával Trientbe küldték, hogy távirón megkérje az AOK-tól az erre vonatkozó utasításokat. Ekkor már az sem volt egyértelmű, hogy még mindig IV. Károly-e a hadsereg fővezére. A fegyverszüneti feltételek között magyar szempontból legfontosabb rész a következő:

„A hadsereg- főparancsnokságnak

Baden

Pádua 1918 nov. 1-én.

A mai napon már beküldött jelentésem kapcsán. November 1-ének délutánján megbeszélést folytattam Badoglio tábornokkal, az olasz vezérkar főnökének helyettesével, a kitől az átnyújtott fegyverszüneti feltételek kefelevonatában előforduló különböző értelmetlenségeknek tisztázását kértem. Ezekre a következő tájékoztatásokat kaptam:

az 1. ponthoz. A fegyverszünetnek órája, demarkációs vonal, semleges területnek megállapítása, a csapat és lakosság élelmezésére vonatkozó rendszabályok jelenleg tanulmány tárgyát képezik.

a 3. ponthoz. Ez a pont megállapítja ugyan a háború alatt Ausztria-Magyarország által megszállott egész terület kiürítésének feltételét, de csak a délnyugati fronton határozza meg a vonalat, amely mögé »az osztrák-magyar csapatok visszavonandók. Badoglio tábornok erre vonatkozólag kinyilvánítja, hogy a montenegrói és szerb hadszíntéren, valamint Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben a jelenlegi birodalmi határ képezi a kiürítésnél tekintetbe veendő demarkációs vonalat.«⁷⁸⁷

Mint a Weber bizottság magyar tagja, Nyékhegyi Ferenc ezredes könyvében megjegyzi, ez utóbbi kitétel az, ami a történelmi Magyarország határaitól rendelkezik, mégpedig azokat érintetlenül hagyja, mivel nem említi. A bonyodalmak ezt követően kezdődtek, mivel az AOK a súlyos feltételeket nem fogadta el rögtön, de a fronton minden óra késlekedés emberek életébe került. Weber tábornok ezt szem előtt tartva igyekezett gyorsítani a folyamatot mind az AOK-nál, mind Badoglionál, aki viszont sajnálattal ugyan, de közölte, hogy a háború magasabb szempontjai miatt az ellenségeskedést csak akkor fogják beszüntetni, ha a szerződést elfogadták.

November 2-án délután 5 órakor az olasz hadsereg-főparancsnokság kézhez juttatta a bizottságnak a fegyverszüneti feltételek végleges francia szövegét, egyben átadták „a Diaz főparancsnok aláírásával ellátott jegyzéket, amely szerint a feltételek elfogadásának határideje november 3-ka és 4-ke közötti éjjélkor jár le.”⁷⁸⁸ Ezen újabb fejlemények Badenba történő célba juttatását a bizottság magyar tagjára, Nyékhegyi Ferenc ezredesre bízták, de ez elmaradt, mivel az olaszok folytatták támadásukat és ezzel lehetetlenné tették az ezredes eljutását Trientbe. A megbízható Hughes-távíró helyett rádióon voltak kénytelenek továbbítani az információkat, amelyet viszont az olaszok is lehallgattak. A Weber bizottság és az olasz fegyverszüneti bizottság november 2-án este 9 órakor összeült, hogy a részleteket megbeszéljék, ami elhúzódott másnap hajnali 3 óráig. Az olaszok minden ellenvetést elutasítottak és „minduntalan” közölték, hogyha nem fogadják el a feltételeket, akkor azonnal megszakítják a tárgyalásokat. Az olasz előrenyomulás ezalatt újra megkezdődött, illetve folytatódott. És bár a Weber bizottság teljesen tisztában volt azzal, hogy „a fegyverszüneti szerződésnek csak pillanatnyi elodázása is a már teljes bomlásban levő hadseregünkre mily súlyos horderejű következményekkel jár, s bár a bizottság felelősége [sic!] teljes tudatától a legnagyobb mértékben át volt hatva, még sem volt módjában a fegyverszüneti feltételeket a hadsereg főparancsnokságnak megkövető utasításai ellenére s az utóbbinak hozzájárulása nélkül aláírni.”⁷⁸⁹ A döntés tehát nem tűrt halasztást, és ez abban is tükröződött, hogy Weber tábornok november 2-án és 3-án egymás után küldte az AOK-nak döntést sürgető táviratait, rádióüzeneteit.

Az AOK késlekedésének egyik fő oka az volt, hogy IV. Károly vonakodott aláírni a háborút lezáró szerződést, amivel Németországot magára hagyja. Arz vezérezredes Schönbrunnba ment, hogy a királlyal személyesen vitassa meg a felmerült, és egyre veszélyesebben tornyosuló fejleményeket. Az uralkodó ennek a problémának akkora

jelentőséget tulajdonított, hogy november 2-án este izgatottságában inkább lemondott hadsereg-főparancsnoki tisztéről, amit Arzra ruházott át, de ő sem akarta elvállalni a sorsdöntő szerződés aláírását, ezért a rangidős Kövess tábornagy kapta meg a főparancsnokságot. Annak Újvidékről való beérkezéséig Arz helyettesítette és ilyen minőségében is parancsolta meg a harc rögtönli beszüntetését. Az AOK két legfőbb vezetőjének hibái, mint IV. Károly rossz, téves politikai helyzetfelismerései és Arz határozatlansága engedték, hogy a fejlemények idáig tornyosuljanak, és hogy bekövetkezzen a végzetes 25. óra. A háborút már 1917 végén, vagy 1918 elején be kellett volna fejezni. Schönbrunnban 1918 októberének végén, és november elején egyfolytában tanácskoztak, a fontos döntések meghozatalát egyre tologatták. Bécsben ráadásul két kormány és két parlament is „versenyzett” egymással.⁹⁰ Schneller ezredes folyamatosan táviratokkal bombázta Badent, ahol Waldstätten ezredessel⁹¹ tartotta a kapcsolatot, aki viszont félóránként hívta Schönbrunn.⁹² Az új osztrák államtanács meg kijelentette, hogy mivel hogy nem ő indította meg a háborút, ezért semmi felelősséget nem vállal a fegyverszünet rendkívül súlyos feltételeiért. És így a vita ment órákon át, míg „az éjszakai szakadatlan tárgyalásokban és izgalmakban ereje végére ért uralkodó erre nem bírt már tovább idegein uralkodni és teljesen magánkívüli felindulásában elrendelte, hogy ha az ügyek így állanak, vonják vissza az ellenségeskedések azonnali beszüntetésére vonatkozó parancsot.”⁹³ Ezzel kezdődött volna újra minden hercehurca előről.

A Trientből éppen Padovába visszainduló Schneller ezredes meg is kapta a visszafordulásra vonatkozó AOK-sürgönyt, de azt nem akarta végrehajtani, mire jött a felsőbb utasítás, hogy meg kell semmisíteni „a fegyverszüneti feltételek elfogadását tartalmazó 2100. sz. sürgöny másolatát”. Csakhogy Schönbrunnban megint változott az álláspont, mivel megérkezett Krobotin tábornagy, a Tiroli hadseregcsoport megbízott parancsnokának távirata, amely szerint a 10. hadsereg összes hadosztálya „az ellenségeskedések azonnali beszüntetésére vonatkozó parancsot” tudomásul vették, és azt visszavonni már nem lehet. Közben az osztrák államtanács is formailag elfogadta a fegyverszüneti feltételeket. Erre újra működésbe léptek a távirókészülékek és minden illetékesnek leadták a fegyverszüneti feltételek elfogadását.

Weber tábornok a fegyverszüneti szerződést 1918. november 3-án, délután 6 órakor írta alá, amelynek hatására közel 1 300 000 osztrák–magyar katona indult meg Ausztria, Szlovénia irányába, illetve a Balkán és az ukrán területről, hogy hazamenjen. Szinte minden nagyobb katonai alakulatnak valóságos poklot kellett átélnie, mikor a nacionalista és bolsevik forradalmaktól felfordult területeken keresztülvonultak. Mondani sem kell, a magyar egységek voltak a legnagyobb veszélyben. A fegyverszüneti szerződés életbe lépésének bizonytalansága több főtisztnek gyanús lett, és inkább továbbra is hadiállapotban levőnek nyilvánította magát, vagyis még november 4-én is tovább harcoltak, sokan így kerültek el a hadifogságot.⁹⁴ A szerződés aláírása előtt Weber tábornok szóba hozta az ellenségeskedésnek azonnali beszüntetését, mivel saját részről ez már november hó 3-án hajnalban el lett rendelve. Badoglio tábornok viszont a leghatározottabban kitarított amellett, hogy az olaszok számára a harc befejezése csak 24 órával a fegyverszüneti szerződés aláírása után, vagyis november 4-én délután 3-kor ér véget. Nyilvánvaló volt, hogy az olaszok könnyűszerrel akartak nagyszámú hadifoglyot ejteni, ami ellen tenni már semmit sem lehetett. Mint Rubint Dezső tábornok megjegyezte: „*A hadsereg-főparancsnokság [AOK] kétségkívül végzetes hibát követett el, hogy midőn a fegyverszüneti feltételek hosszas huzavona utáni elfogadásához hozzájárult, ezzel egyidejűleg intézkedett, hogy az ellenségeskedést azonnal be kell szüntetni és nem várta be a fegyverszüneti bizottság tárgyalásának eredményét.*”⁹⁵ Ennek következtében az olasz haderő többnyire

a már nem védekező osztrák-magyar katonák tízezreit kerítette fogságba. Rubint szerint ekkor „*Egy másik feltűnő jelenség az, hogy a hadsereg-főparancsnokság törvényes rendeltetésük dacára nem a honvédadosztályokat állította Magyarországra megvédésére.*”⁹⁶ Mint fentebb utaltunk rá, az AOK egyetlen magyar ezredet sem volt hajlandó időben Budapestre küldeni, amit nehéz másként magyarázni, minthogy a frontvonalat nem akarták megbontani és Ausztriát a legjobb ezredekkel védelmezték. Az AOK taktikázása azonban Magyarország belső biztonságát ásta alá, igen nagy százalékban, hiszen mások is követtek el ezzel kapcsolatban hibákat. A Magyarországra nézve negatív események kezdtek nagyon különösen összehangolódni.

(*Szándékosság, vagy hozzá nem értés?*) Az AOK súlyos hibáira a mai napig nincs valódi magyarázat. IV. Károly és Arz szándékossága, illetve felelősségük a magyar ügyekben nem vonható kétségbe. Az uralkodó politikai kérdésekben való járatlanságát és bizonytalanságát jól mutatja IV. Károlynak egy saját kezű feljegyzése 1918. november 2-áról miszerint: „A magyar csapatok fogságba esését kívánom, nehogy e parasztok a jelenlegi forradalmi kormány ellen forduljanak.”⁹⁷ Köztudott volt, hogy az osztrák-magyar vezérkarnál a vezető beosztású, magyar származású és magyar érzésű tisztek kis számot, 6-8%-ot tett ki, és ezek sem a meghatározó állások voltak. A Badenben székelő AOK közönye és erélytelensége a legkritikusabb napokban feltűnő. Arz Artúr vezérkari főnök, aki november 3-áig a haderő főparancsnoka volt, erdélyi szász volt, de ennél is fontosabb lehetett az a túlzott udvariasság és szervilizmus, amely miatt IV. Károly választása rá esett, mint vezérkari főnökre. Az előző vezérkari főnök, Conrad von Hötzenndorf egy sokkal keményebb, nyílt szavú főtiszt volt, akivel a király egyszerűen nem tudott együttműködni (ahogy Tisza István miniszterelnökkel sem), vagy nem akarta elviselni annak ridegségét. Az AOK-nál általánossá váló kapkodás és fejtelenség ellenére meg kell jegyezzük, hogy a király és az AOK nagyon is jól össze tudott dolgozni, ha arra szükség volt. Ugyanis, a honvédelmi miniszter, Szurmay Sándor szerint: „a magyar kormány minden egyes tagja, legfőképpen pedig a miniszterelnök [Wekerle Sándor] és én, a bolgár front összeomlása után, szinte összeszerokadtunk a magyar, főképp a veszélyeztetett Délvidékről való csapatok hazaszállítása érdekében vívott küzdelemben. A hadsereg-főparancsnokság állandóan azzal védekezett, hogy Magyarország déli részén nincs veszély és a magyar csapatokat a legfontosabb olasz frontról (persze mint sziklaszilárdan állókat) nem vonhatja el, mert ha ez a front összeomlik, elvesztettük a háborút végkép.”⁹⁸ Ennek a feladatnak a végrehajtása érdekében Szurmay 1918. október közepén Dormándy Henrik tábornokot küldte Badenbe, annak „jelkére kötve”, hogy érje el minél előbb és minél több magyar csapatnak Magyarországra való visszaszállítását. Dormándy tábornok Badenben minden ügyiratba betekinthezett, de magyar (honvéd) csapatok alkalmazásának kérdésébe beleszólni nem engedték.

Linder Béla hadügyminiszter november 2-án adatta ki általános leszerelési parancsát az AOK-n keresztül, igen erőszakos hangnemben követelve annak kihirdetését. Ez a parancs azt célozta, hogy magyar katonaság fegyverrel ne léphesse át a magyar határt, nyilvánvaló, hogy a Károlyi-kormány attól félt, ha csak egy ezred rendben hazatér, mielőtt hatalmuk megszilárdul, akkor polgárháborús állapotok között, de őket fogják azonnal elzavarni. Csakhogy alig volt olyan ezred, amely teljes rendben, fegyverzetét megőrizve hazatérhetett volna! Elég a 38. honvéd gyalogezred hazatérését megemlíteni, akiknek a harctéri állományából mindössze kétszázan értek vissza állomáshelyükre, Kecskemétre. A híres „Mollinary” bakák 1918. november 16-án érték el a magyar határt

Gyanafalvánál. Az ezred emlékkönyve szerint: „Amikor a csaknem háromheti erőltetett és zaklatott menettől agyoncsigázott ezred töredékei megpillantották az országhatárt jelző magyar felírású táblát, sok szemben könny csillogott és a felszabadulás jöleső sóhaja szakadt ki a keblekből, az otthoni rögöt talpunk alatt érezve. Rettenetes állapotban volt a maradék kis csapat. A legénység száma nem haladta meg a kettőszázat. November 18-án este érkeztünk Kecskemétre. A vasútállomáson cigányzenekar pattogó indulóval fogadott, de nem volt ehhez sem hangulat. Sem érzés. Más, hej, de mennyire máskép vonultunk be Kecskemétre 1914-ben! De máskép képzeltük a hazatérést is!”⁹⁹ Ha az egyik legelitebb gyalogezred így tért vissza állomáshelyére, akkor elég valószínű, hogy a többiek sem voltak sokkal jobb állapotban. Voltak persze kivételek, mint a Nagymagyarai Raics Károly ezredes vezette budapesti 1. népfelkelő ezred, amely még 1918. október 27-én is támadta az ellenséget és 400 foglyot ejtett. Október 28-án délig kitartottak az ellenséges túlerő ellen, amikor parancsot kaptak a visszavonulásra. „Ezernyi veszedelmen és izgalmon keresztül a szlovén és jugoszláv nemzeti tanács forradalmi terrorjától lángba borult vidéken vezeti Raics fegyveres ezredét a megszokott teljes fegyelmezettséggel Budapestre, ahol 51 hónapi küzdelem után leszerelt és az embereket hazabocsátotta.”¹⁰⁰ Vagy a Tirolból jövő 40. honvéd hadosztály, mely „8397 puskával és 101 géppuskával, a 11. honvéd, és 10. lovas hadosztály 6000 karabéllyal, 120 géppuskával és 36 ágyúval érkezett haza.”¹⁰¹ Legalábbis a magyar határt ilyen felszereléssel érték el, mert onnantól a Károlyi-kormány gondoskodott, hogy a legénységet szétzüllesszék, és azok tömegesen hazaszökdőssenek. Az általános fejtelenségben és a politikai tájékozatlanságban november közepén a lőszerrel alig rendelkező egységek már amúgy sem sokat tehettek, de felhasználhatók lehettek volna. De bárhogy is, a 40. hadosztály a kivételek kivétele lehetett, és legfeljebb kisebb alakulatok zászlóaljok, de inkább csak századok tudtak hazatérni rendben, fegyverzetüket megőrizve.

Általánosan igaz, hogy a fogságtól megmenekült magyar csapatok a magyar határig teljes rendben jöttek, a felbomlás csak a határ átlépése után következett be, ahol a magyar kormány által kirendelt agitátorok fogadták őket, és a Károlyi-kormánynak megfelelő propagandát fejtették ki. Miközben a Linder-féle hadügyminisztérium tudatosan semmit nem tett a hazatérő katonaság élelmészére, vagy vasúti utazásának megkönnyítésére, ezzel is a fegyelem megbontását gerjesztve, mint azzal is, hogy egy-egy hadosztályt kisebb részekre tagolva engedték csak tovább, és a tiszteket leválasztották a legénységtől. A szociáldemokrata párt szintén ilyen agitátorokat küldött ki a legénység pacifista „megdolgozására”, a hazai viszonyokról elégtelen ismeretekkel bíró katonaság félretájékoztatása tehát már a határon gőzerővel folyt. A Károlyi-kormány számtalan más, megtévesztő módszert alkalmazott az egyes, volt frontparancsnokok megtévesztésére, hamis ígéretek adva, amivel sikerült tovább növelni a zavart. A Károlyi-kormány felelőtlenségét és a hadseregtől való félelmét mutatja, hogy a frontok közelében maradt hadianyag elszállításáról sem rendelkeztek. Hatalmas értékű fegyver maradt így olasz, horvát, román, illetve ukrán területen, amit aztán később fel is használtak az egyes nemzetiségek, nem egyszer éppen Magyarország ellen.

Az olaszok váratlan előretörésükkel elzárták a két nagy visszavonulási útvonalat az Etsch- és a Rienz-völgyekben, ezzel az osztrák–magyar 10., a 11. és a 6. hadsereg hadosztályait sikerült bekeríteniük. Főleg azon hadosztályok kerültek fogságba, amelyek tartalékban voltak és az olasz támadás irányában feküdtek. November 4-én Weber tábornok tiltakozását fejezte ki az olaszoknak az ellenségeskedés 24 órával való önkényes meghosszabbítása miatt, de hiába, az olaszok ezen a napon 300 ezer hadifogoly elfogását kürtölték világgá. Azonban ahol ellenálltak, ott az olaszok nem tudták végrehajtani tervüket.

Számtalan magyar alakulat, öntudatos parancsnokkal az élén, sikeresen és rendben, akár harcolva is keresztül tudták vágni magukat. Mint a szombathelyi 83. gyalogezred és annak társzerede, a 106. gyalogezred, amelynek november 4-én is voltak veszteségei, és már osztrák területen kapták meg november 11-én a budapesti kormány azon parancsát, hogy magyar csapatok nem léphetnek fegyverrel Magyarország területére! Ez a két ezred a „közös” hadseregbeli 16. gyaloghadosztályba tartozott, és amikor a hadosztályparancsnok, Léderer Henrik altábornagy november 19-én, törzsével együtt jelentkezett a honvédelmi minisztériumban, nem fogadták, hanem egy alezredes útján azt a parancsot adták neki, hogy menjenek ők is haza, a csapatokat már hazaküldték. A hivatalos hatalom nem akart igazi katonákat látni, csak értékteleneket, könnyen megvesztegethetőket.

(A következmények. A káosz eluralkodik) Kevésbé ismert és tárgyalt fejezet a Károlyi Mihály kormányra lépése következtében eluralkodó köztörvényes, csoportos bűncselekmények elszaporodása. A Károlyi-kormány által október 31-ével bekövetkezett (kikényszerített) hatalomváltozás szinte első következménye volt, hogy még ezen a napon egy aláírás nélküli távirat ment az Igazságügyi Minisztériumból „a főügyészeknek és az országos büntetőintézeteknek, hogy mindazokat, akik a Btk. I-VII. fejezetében meghatározott (állam elleni) bűncselekmények miatt voltak fogva, azonnal bocsássák szabadon.”¹⁰² Ezt az utasítást aztán egymás után követték az újabb kiegészítések és utasítások, mint a november 6-ai, amelyben a „közrendre nem veszélyes elítélteket és letartóztatottakat” kellett szabadon bocsátani. Ez nem kis fejtörést okozott az ügyészségeknek, mivel nekik kellett eldönteniük, hogy egy-egy esetben a fogvatartott vajon politikai okokból támadt neki, például egy rendőrnek, vagy nem. Mint a törvényben fogalmaztak: „annak szabadelvű szempontokból történő mérlegelése, hogy az elkövetés indoka mikor tekinthető politikainak, a vádhatóság feladata lesz”.¹⁰³ Ezzel és a többi rendelkezéssel a Károlyi-kormány kinyitotta Pandora szelencéjét, mert egyrészt a vádhatóság hatókörét lecsökkentette, másrészt a politikai fogvatartottakon kívül a köztörvényeseket is könnyen szabadlábra helyezte. Ennek előjátéka már a Conti (ma: Tolnai Lajos) utcai börtön megrohanásával és az ottani foglyok, többnyire katonasökevények kiszabadításával megkezdődött. Október 31-én az Alkotmány utcai törvényszéki fogházból a tömeg kiszabadítja a „politikai” foglyokat, akikkel köztörvényesek is az utcára kerülnek, mint „Medvegy Vilmos” betörő, aki a proletárdiktatúra idején, az Országházban székelő „nyomozó osztály” főnökeként bukkan fel újra.¹⁰⁴

Az október 30–31-ei napokon a tömegek megfékezhetetlenné váltak és ennek következtében a közbiztonság szinte teljesen összeomlott, mivel „országszerte számtalan erőszakos cselekményre került sor, melyek elkövetői a frontokról rendezetlenül hazaözönlő katonákból, a települések nélkülözőiből, nincstelenekből kerültek ki.”¹⁰⁵ És gyaníthatóan abból a közel százezernyi katonasökevényből, akik már hónapok óta bujkáltak, és úgy tartották fenn magukat, ahogy tudták. A köztudatban rögzülttel ellentétben, a célkeresztben nem a falusi jegyzők álltak: „A támadások elsősorban üzletek, boltok, raktárak ellen irányultak. Ezek kifosztásakor gyakran a bűnbaknak tekintett tulajdonosokon, kereskedőkön is elégtételt vettek. Szétrombolták a vagyonosok lakásait, üzleteik berendezését, őket pedig elüldözték, bántalmazták, megölték. A szegényparasztság kifosztotta az uradalmak felszerelését, készleteit, szétrombolta a kastélyok berendezését. Előfordultak erőszakos földfoglalások is.”¹⁰⁶ A fegyveres csőcselék (mert ezt a megvadult tömeget tényleg nem lehet másként nevezni) ugyanakkor hivatalos személyeket, mint a csendőröket, jegyzőket, szolgabírákat is bántalmazott, megfélemlített. Több csendőrségi laktanyát is megrohantak, az benne lévőket bántalmazták,

a hivatalos iratokat megsemmisítették. Az egyik csőcselék november 1-én megtámadta a kecskeméti bíróságot, hogy az ott lévő foglyokat kiszabadítsák, de Gyalókay Sándor királyi ügyész ennek ellenállt, vagy csupán csillapítani akarta a támadókat, akit aztán a bíróság folyosóján agyonlőttek.

A szabadjára engedett csőcselék tehát nem csak Budapesten fordította fel a közbiztonságot. A korabeli ügyészségi jelentések „többszáz települést soroltak fel, ahol novemberben zavargások voltak. A jellemző megállapítás szerint »országszerte minden községben tömegesen követtek el rablásokat, fosztogatásokat, az ember élete elleni súlyos bűncselekményeket.«¹⁰⁷ Még a kalocsai nemzeti tanács is olyan határozatot adott ki, amely szerint: „anarchia dühöng, teljes a személy- és vagyónbizonytalanság, a polgárság elkeseredése határtalan a kormány tehetetlensége miatt”.¹⁰⁸ November 3-án, az illavai börtönből kitortek a fegyencek, vonatot szereztek, majd megindultak a főváros felé és a váci vasúti állomáson csak géppuskákkal sikerült legyűrni őket.¹⁰⁹ A kormányzat kénytelen volt lépni a fejtelenség megállítására érdekében, ezért november 7-én olyan utasítást adott ki az ügyészségeknek, hogy a fosztogatókat le kell tartóztatni, a katonákat át kell adni a karhatalomnak, a fogházak őrzetére vegyék igénybe a katonaságot és a nemzetőrséget. Ezt a rendelkezést ott tudták végrehajtani, ahol megfelelően erélyes parancsnokok kézben tartották a legénységet, sok helyen viszont nem ez volt a helyzet, és nem volt csendőrség, sok jegyző elmenekült, nem volt, aki végrehajtsa a nyomozást. A csoportos rablásokat elkövetőket így nehéz volt elfogni, de ilyenekre is sor került, akiket aztán – politikai elgondolásból – az igazságügyi minisztériumi rendelet szabadított ki. 1918 novemberének végére úgy tűnt, hogy az országban megszűnt a törvénykezés, mivel a fosztogatókat üldözni lehet, de letartóztatni, vagy hosszabb időre fogva tartani már nem.

A Károlyi-kormány november 11-én rendelkezett az új magyar hadsereg fölállításáról, el lehet gondolni, hogy ilyen előzmények után egy ilyen tervet mennyire vett komolyan a nép. November 29-én pedig arról rendelkeztek, hogy a rendőrség és a csendőrség létszámát föl kell emelni. Könnyű elgondolni ennek a két „hivatásnak” a népszerűségét azokban az időkben, amikor az állami hatóságok emberei folyamatos bizonytalanságban és megfélemlítettségben éltek. A kormány féltve népszerűségét nem merte kihirdetni a statáriumot, de kénytelen volt eltűrni, ha azt helyi szinten mégis alkalmazták, mert nem tehettek mást.¹¹⁰ Ilyen volt a helyzet Magyarországon 1918 novemberében (és az 1919-ben csak tovább romlott), amikor egy sokkal nagyobb veszedelem fenyegette az országot, a több irányból megindított katonai intervenciók.

(A belgrádi katonai konvenció) A két világháború közötti szakirodalom a Weber–Diaz fegyverszüneti szerződést nem tartotta végzetesnek Magyarország számára, eltekintve a kényszerítő körülmények miatt fogságba került tízezrek tragédiáját. Az AOK felelőtlenséggel határos szerepét kevesen számították be a fő hibák közé és a valódi katasztrófának a belgrádi katonai konvenció aláírását tartották. Mert külön problémát okozott, hogy amíg a Padovában megkötött fegyverszünet során a történelmi Magyarország határait vették alapul a demarkációs vonal meghúzásánál, addig a Károlyi-kormány november 13-án egy teljesen új szerződést írt alá Louis Franchet d’Espèrey tábornokkal, a keleti szövetséges hadseregek főparancsnokával. A Károlyi küldöttség november 7-én utazott le Belgrádba, de onnan hamar vissza is tértek, így történt, hogy a november 8-án lemondott Linder, mint tárca nélküli miniszter leutazik délre és szignálja a belgrádi szerződést. Ennek az új „konvenciónak” legfontosabb rendelkezése volt, hogy már nem a régi, történelmi határ lett a demarkációs vonal, hanem az mélyen bent húzódott az országban Pécsnél, Bajánál, Marosvásárhelynél,

Besztercénél, északon még nem rendelkeztek arról. A konvenció azon pontja, hogy az antantcsapatok minden stratégiaileg fontos helyet megszállhattak, már a padovai szerződésben is benne volt.

Belgrádban már szó sem volt a régi (történelmi) határok megtartásáról, az ideiglenes demarkációs vonal vészesen az ország testébe vágott. A francia tábornok tudta, hogy azok már bizony az új országhatárok lesznek a magyarokra nézve, hiszen kétségtelenül azt célozták, és ezt a Károlyi-küldöttség is felismerte, ezért nem merték rögtön aláírni. A küldöttség azon is fennakadhatott, hogy a konvenció szövegéből kimaradt „a 18. cikkely, amely eredetileg leszögezte, hogy »az ellenségeskedések a szövetségesek és Magyarország között megszűntek«”.¹¹¹ Vagyis a hadiállapot továbbra is fennmaradt. Ilyesmit nem szoktak tévedésből kihagyni egy katonai jellegű konvencióból. A francia tábornok vélhetően heves vitára számított, kemény hangú fogadkozásokra és tiltakozásra nem pedig egy lelkesedéstől fűtött baráti megbeszélésre. A küldöttséget vezető Károlyi ugyanis azzal kezdte, hogy felolvasott egy memorandumot, melynek bevezetőjében kimondta: „Ezt a háborút a feudális Magyarország csinálta.” Vagyis saját hazáját kezdte vádolni a világháború kirobbantásával, ami akkor a téves közvélekedést fejezte ki, de d’Esperey tábornok rögtön közbevágott, hogy ők, mármint a magyarok nem semlegesek, hanem legyőztek, ezzel Károlyinak azon taktikázása vagy inkább csúsztatása, hogy az ő kormánya nem vállal felelősséget a világháborús magyar kormányzatokkal, nem sikerült. Ez bizony kemény pofont jelentett, mert a Károlyi-kormány egész működését arra építette fel, hogy ők radikálisan más szemléletet képviselnek, mint az előző, „feudális” kormányzatok. Az ellenség szemében azonban nem a kormányzat világpolitikai szemlélete volt a döntő, hanem hogy Magyarországot képviselték, azt az országot, amelyet az antant már képzeletben felosztott a környező kisállamok között. A francia tábornok nem szabadító és szövetséges volt, hanem hódító, aki nem ismert könyörületet annak a népek képviselőivel szemben, amelynek katonái a legtovább tartottak ki a túlerővel szemben.

Gróf Károlyi lelkivilágát könnyen elgondolhatjuk, miután a társadalom másodlagos erőivel, a lezúllott és deprimált, mindenre kapható tömeggel sikerült hatalomba kerülnie, egyfajta győzelmi tudatban utazott le délre, azt gondolván, hogy lendületével az antant, valamint a béke őszinte híveként majd a francia tábornokot is lehengerli. Ez súlyos tévedésnek és könnyelműségnek bizonyult! Károlyiék zavaros politikai elképzeléseikkel szemben a franciák egyszerűen hatalmi érdekérvényesítést hajtottak végre. Mint Ormos Mária leírta: „Magyarország megszállása tehát mind politikai, mind katonai szempontból elsőrendű francia érdek volt.”¹¹² Az antant főtárgyalója, Franchet d’Esperey tábornok nem is értette, hogy Károlyiék mit képviselnek, csak azt látta, hogy egy csapat, az alkalomhoz illetlenül „laza” öltözetben (Károlyi térdzoknijban és térdnadrágban – knickerbockerben) jelent meg az előtt, aki súlyos feltételeket akar rákényszeríteni a magyar kormányküldöttségre, mint az adott demarkációs vonal összeszűkítése. Le sem ültette Károlyiékát a sötét hangulatú tárgyaláson, pedig Károlyi a többiekkel együtt úgy néztek rá, az ellenségre, mint várva várt nagybácsira. A tábornok viszont kíméletlen volt, kioktatott és diktált, annál keményebben, minél jobban felismerte látogatói gyengeségét. Amikor pedig d’Esperey tábornok azt is észrevette, hogy köztük van a katonatanács egyik tagja, Csernyák Imre a rangjelzéseitől megfosztott egyenruhában, akkor egyrészt nagyot csalódott („hát eddig sülyyedtek?” – Vous êtes tombés si bas? – szaladt ki a száján), és onnantól kezdve nem keményen, hanem megalázóan beszélt a küldöttséggel. Mindössze némi megkülönböztetéssel élt végül Károlyi irányában, mivel ő volt a társaság vezetője, ezt a nimbuszt nem akarta teljesen lerombolni, hiszen szüksége volt rá, amíg az antantrendelkezéseket végrehajtja.

Károlyi már vélhetően azzal baklövést követett el és áthágta a politikai etikett iratlan szabályát, hogy államfőként elment tárgyalni egy idegen hatalom főképviselőjéhez, ahelyett, hogy megelégedett volna a külügyminiszter, vagy a hadügyminiszter leküldésével. Hiszen Franchet d’Espèrey tábornok nem is volt politikai tényező, tehát egymáshoz képest még mindig a magyar miniszterelnök volt magasabban, még ha minden más tekintetben a francia tábornok dominált. Tisza István biztosan nem tett volna így, vagy ha le is utazott volna délre, legalább egy olyan semleges helyszínt választott volna, oda kérve a d’Espèreyt, hogy megjelenése ne látszódjon megalázkodásnak. Louis Franchet d’Espèrey tábornok már ebből a kapkodó sietségből sejthette, hogy mire számíthat, de arra a hason csúszásszerű „antréra”, amit Károlyiék bemutatnak, azért mégsem számított. Talán úgy összegezhető a francia tábornok magatartása, hogy bárki (akár maga József főherceg) is ment volna le Belgrádba tárgyalni, akkor is a padovai feltételeknél rosszabbakat kapott volna, mert Párizs számára ez volt a cél, legfeljebb a megalázást úszta volna meg.

Bizonyos mértékig érthető Károlyiék taktikázása, hiszen a győztes hatalmakkal szemben, annak egyik fő képviselője elött, szükség volt kompromisszumkészségre, csak hogy Károlyiék Belgrádban itt nem álltak meg, hanem további hibákat is elkövettek, mint a memorandum. Ez a senkitől sem kért, vagy elvárt memorandum felesleges ostobaság volt, mint az is, hogy Jászi Oszkár 1918 decemberében elment Erdélybe a románokkal tárgyalni, és ott hasonlóan megalázkodó hangnemben beszélt Magyarországról, de ezzel sem ért el semmit. Mint a kortárs Berzeviczky Albert fogalmazott a Károlyi-kormányról: „Belgrádban kijelenti egész Európa előtt, hogy mi voltunk a háború előidézői, s Aradon elismeri, hogy mi elnyomtuk a nemzetiségeket! E hármis beismeréssel megyünk most a békekonferencia elé. Nem mint tárgyaló fél, hanem mint beismerésben levő vádlott, aki csak azért jelenik meg, hogy ítéletét meghallgassa!...”¹¹³ A Károlyi kormány további diplomáciai hibáit, amivel lejáratták magukat és az országot, hosszan lehetne sorolni.

Magyarországon a raktárkészletek a fosztogatások miatt ugyan leapadtak, de még voltak tartalékok, az országhatárt még legalább egy-másfél évig lehetett volna szervezeten védeni, ha 1918 végére van egy kompakt magyar hadsereg. Szurmay Sándor, az előző honvédelmi miniszter szavaival élve, a belgrádi szerződésel „űgyszólván az egész országot is feladták”, kedvező alapot teremtettek a katonai és egyéb raktárak további fosztogatására és az ország megszállására, megkönnyítve mindezzel Trianon létrejöttét. Szurmay emlékeztetett: „Ha a magyar kormány észbe kap, még november közepén is oly fegyveres erőt tudott volna sorompóba állítani a szent hazai föld megvédésére, hogy Nagy-Magyarország határait teljes biztonsággal meg tudta volna védeni az amúgy is leszerelt román haderő és a cseh légionisták ellen, de a sokat szenvedett és kimerült Szerbiának sem jutott volna eszébe, hogy további harc árán próbáljon területet Magyarország testéből is foglalni.”¹¹⁴ A hadsereg összeomlását és további szétzüllesztését tehát követte a politikai tévedések sorozata.

(Károlyi Mihály és a felelősség kérdése) Gróf Károlyi Mihály politikusi-emberi magatartását, miniszterelnöki időszakát objektívabban figyelve nem a szándékos rosszindulat figyelhető meg, hanem inkább a korlátozott értelmi képességeiből fakadó felelőtlen gyengeség. Károlyi Belgrádban d’Espèrey tábornokkal tárgyalva ugyan felismeri annak megalázó stílusát, de nem horgad föl benne a büszkeség, nem csap az asztalra, nem kéri ki magának ezt a szemtelenséget, hogy valaki így merjen beszélni egy ország kormányfőjével. Nem, Károlyi inkább meglapul, és abban bíz, hogy ez a lenézés idővel enyhülni fog, majd ha újra és újra tanújelét adja az új „magyar” kormány pacifizmusának.

Károlyi és köre képtelenek voltak felfogni, hogy az antant két dolog miatt provokálta ki a világháborút: hogy Németország „világuralmi”, vagy inkább a világereszkedelemben betölteni kívánt szerepét meghiúsítsák, és hogy Ausztria-Magyarország rovására területi követeléseket hajtsanak végre a „kis” szövetségeseiknek, ezzel is saját hatalmi érdeknájukat kibővítve. A Károlyi–Jászi páros nem érti ezt az egyszerű, nyers logikát, vagy inkább nem hisz benne, de amikor a gróf fölismeri, hogy mire megy ki a játék, addigra elfogy körülötte a levegő, a további kormányzás számára lehetetlenné válik és le is mondatják. Ő még ekkor sem adta volna föl, hiszen alig öt hónapja van kormányon, de a körülötte bábáskodó borsevisták egyszerűen félreállítják, hiszen amit tőle vártak, azt megtette: hatalomba emelt olyan személyeket, akik korábban a közelébe sem mehettek volna a parlamentnek. Károlyi egy végtelenül szüklátókörü, betegesen önhiht és gyenge személyiség volt, aki azt hitte, ő irányít másokat, holott éppen ő lett báb mások kezében.

Károlyi jellemgyengése, vagy túlzott engedékenysége olyan szégyenletes esetekhez vezetett, amelyek hallatára ma is az ember arcába szökik a vér. Mint Erdély román megszállása kezdetén, 1918. decemberében történt a szemtanú, Barabás Samu kolozsvári esperes szerint: „A Magyar Nemzeti Tanács fegyverrel látja el a románokat, ad nekik muníciót és az állampénztárból pénzt. Talán az is ki van kötve, hogy azokkal a puskákkal csak magyarokra lőhetnek?”¹¹⁵ Vagy a másik, a magyarországi Román Nemzeti Párt hivatalos lapja, az Aradon megjelenő Románul felszólítására már november végén megkezdődött a románok Gyulafehérvárra gyülekezése, amihez a Károlyi Mihály-kormány ingyenes különvonatokat bocsátott a rendelkezésükre, holott köztudott volt, hogy a szervezett népgyűlés fő célja Erdély egyoldalú elszakításának a kimondása Magyarországtól. Mert mint Erdély fő kormánybiztosa, Apáthy István közölte emlékiratában: „Egy szavahihető, előkelő gyulafehérvári ismerősöm írta nekem mindjárt a gyűlés után, hogy azon tízezernél többen semmi esetre sem lehetnek. [...] A gyulafehérvári határozat, ha a magyar kormány meg akarja gátolni, sohasem jöhetett volna létre. Igaz, hogy Gyulafehérváron oláh nemzetőrök kezében volt a fegyveres hatalom. De körös-körül még mindenütt volt elég erőnk, elég magyar csendőr és magyar nemzetőr. Magát Gyulafehérvárt is meg lehetett volna vérontás nélkül magyar fegyveres erővel szállni. Csakhogy nekem semmi intézkedési jogom nem volt; a magyar kormánynak kifejezett akaratával nem szállhattam szembe.”¹¹⁶ A Magyar Államvasutak haza is ingyen szállították a résztvevőket. A Károlyi-kormány pedig teljesítette a román hadvezetés és az antant követeléseit, legyenek azok a magyar érdekekre bármilyen hátrányosak is. Mi szükség volt mindezenre, amikor 1918 decemberében még alig volt Erdélyben román katonaság? Miért kellett megkönnyíteni a nyilvánvaló román elszakítási szándékot, ha nem azért, hogy a Károlyi-kormány kimutassa „jó szándékát” az antant felé? Holott tudniuk kellett volna, hogy ekkora alázat már gyalázat és árulás, hiszen kiszolgáltatták az erdélyi magyarságot egy vele ellenséges, erőszakos balkáni népnek.

Az eddig elmondottakban kísérletet tettünk arra, hogy Magyarország száz évvel ezelőtti összeomlásának legfőbb okait egybegyűjtsük. Szükség volt erre azért is, mert egy annyira sajátos összeomlásról beszélhetünk, amely valóban a térség további sorsára is meghatározó lett. Hiszen pusztán Ausztria szétesése nem érdekelt igazán senkit, az osztrákokat sem, legfeljebb a Habsburg családot, és nyugati szomszédunk területi veszteségei semmiképpen nem indokoltak egy olyan mérvű revíziót, mint Magyarország esetében. Osztrákok tömegei nem kerültek idegen, és velük kifejezetten ellenséges megszálló hatalom alá, kivéve Dél-Tirolt. Magyarország számára viszont erkölcsi, morális kötelességévé vált, hogy a diktátumokkal elszakított területek egy részét, legalább azokat, ahol a magyarság nagy számarányban élt, megkísérelje visszakapni, ez a törekvés azonban túl sok

érdeket sértett, azt sikerre vinni csak nagyhatalmi hozzájárulással lehetett elgondolni. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai vereségét szorosan nyomon követő politikai összeomlásakor azt látjuk, hogy a Monarchia összes nemzetisége összefogott, hogy saját államot állítsanak föl, vagy hasítsanak ki a birodalomból, és kizárólag Magyarország került abba a helyzetbe, hogy rögtön védekeznie kellett (volna) a mohó szomszédok aspirációitól. A magyar területek védelmét ráadásul három irányból is biztosítani kellett (volna), amely nemcsak katonailag lett volna nagy kihívás, de a politika, a hátszág szempontjából is, mivel ezt az állapotot a békekonferencia megkezdéséig fenn kellett volna tartani. Ez a körkörös védekezés az első perctől azért nem tudott megvalósulni, mert a Károlyi-kormány tönkretette azt a haderőt, amely erre a feladatra képesnek érezte magát. Az anyagi feltételek – ha leromlottak is – adottak voltak, még mindig volt elég fegyver az országban, hogy a szintén rosszul felszerelt szerb, román, cseh csapatokkal felvegyék a harcot. Ennek a küzdelemnek nem tudjuk, mi lett volna a vége, mivel a Károlyi-kormány meg sem próbálkozott ilyesmivel, hanem felemelt kézzel, hamis elképzelések és a „pacifizmus” jelszavában bízva várta az antant döntését.

Károlyi tevékenységével kapcsolatban a legsúlyosabb vádat Herczeg Ferenc fogalmazta meg: „A Károlyi-forradalom a magyargyűlölet lázadása volt.”¹¹⁷ Tény, hogy Károlyi nem tehet arról, hogy a Monarchia katonai vereségét szenvedett egy önvédelmi háborúban a hatalmas túlerővel szemben. Kizárólag az AOK-vezetés okolható azért, hogy nem vették a bátorságot, hogy legalább 1918 elején vagy nyarán, bármilyen nehéz feltételekkel is, de békét kössenek. Bár egyes kortársak szerint része volt benne, azt sem lehet számon kérni Károlyin, hogy a Wekerle-kormány a lehető legrosszabbkor lemondott. Viszont az ezt követő majd fél év döntéseiért neki kellett volna számot adni bíróság előtt, ha nem menekül emigrációba. Száz év távlatából mindössze annyiban lehet tompítani Herczeg véleményét, hogy vélhetően Károlyi Mihály nem szándékosan tette azt, amit tett, vagyis hogy „lefegyverzési” politikát folytatott. Mint Károlyi is írja: „... nemcsak a háború vége felé, hanem egy darabig a háború befejezése után is hittem abban, hogy annak a nagyszabású propagandának, amely a wilsoni elvekkel indult meg, eredményesnek kell lennie. Lehetetlennek tartottam, hogy különösen az amerikaiak, akik ez elvek alapján csatlakoztak az antant háborújához, amikor a leszámolásra kerül a sor, egyszerűen belenyugodjanak kijátszásukba és elejtésükbe. – Ő lehetetlennek tartotta, – jegyzi meg Herczeg – de hát csalódott! Ki tehet róla?”¹¹⁸ És kit érdekel az utólagos mosakodás, amikor az elkövetett hibák és bűnök visszafordíthatatlan folyamatokat gerjesztettek, nem elfelejtve, hogy Trianonban mindössze rögzítették az akkori határviszonyokat, ráütötték a pecsétet arra, amit addig elértek a környező államok seregei. Ezért a felelősség alól nem lehet felmenteni a „vörös gróft” azzal, hogy ő jóhiszemű volt, és nem látta előre tetteinek lehetséges negatív következményeit. Ez semmilyen bűn, mondjuk ki: a hazaárulás, elkövetése alól nem lehet mentség.

JEGYZETEK

- | | | |
|---|---|--|
| 1 | József főherceg: A világháború, amilyenek én láttam. Budapest, 1926. VII. kötet. 475. o. | börtönébe került. Ha igaz, Szamuely Tibor fel is akarta akasztani. |
| 2 | Rubint Dezső: Összeomlás. Budapest, 1933. 4 139. o. | Vitéz Doromby József: A volt cs. és kir. 38-as gyalogezred Története és Emlékkönyve. Budapest, 1936. 375. o. |
| 3 | A történelem fintora (vagy igazsága?), hogy mind Lovászy, mind Fényes a proletárdiktatúra | 5 Vermes Gábor: Tisza István. Osiris, 2001. 468. o. |

- 6 Vermes, 2001. Uo.
- 7 Svetozar Boroević (horvátul: Borojević) von Bojna, 1856–1920. A Kárpátok védője 1914–1915-ben, majd az olasz frontra kerül, ahol kiérdemli az „Isonzó oroszlánja” elnevezést, soha nem veszített csatát.
- 8 Sréter István: A Bádeni hadsereg-főparancsnokság 1918 októberében és a hadsereg felbomlása. Budapest, 1922. 8. o.
- 9 A 6. hadsereg parancsnoka 1918. júliustól: Alois Eduard Maria Alexander Konrad Schönburg-Hartenstein lovassági tábornok, 1858–1944.
- 10 Sréter, 1922. 8. o.
- 11 A 11. hadsereg parancsnoka 1917 márciusától: Viktor Scheuchenstuel vezérezredes, 1857–1938.
- 12 Sréter, 1922. 11. o.
- 13 Báró vihari Willerding Rezső (Rudolf), gyalogsági tábornok (1866–1928), a nemzeti hadsereg első főparancsnoka. A Katonai Mária Terézia-rend lovagkereszt tulajdonosa.
- 14 Sréter. 1922. 12. o.
- 15 Sréter, 1922. 10. o.
- 16 Szende, 1933. 30. o.
- 17 József főherceg, 1926. 485. o.
- 18 Sréter, 1922. 12–13. o.
- 19 Báró Kövessházi Kövess Hermann tábornagy, 1854–1924. 1918. október 22-től a Kövess-hadseregcsoport parancsnoka az olasz fronton, majd 1918. november és december 19. között a cs. és kir. hadsereg főparancsnoka. Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. 2010. 193. o.
- 20 Rubint Dezső: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban. Budapest, 1922. 15. o.
- 21 Rubint, 1922. 15. o.
- 22 József Ágost Viktor Klemens Maria, tábornagy (1872–1962), osztrák főherceg, magyar királyi herceg, rövid időre Magyarország helytartó-kormányzója.
- 23 Arz Arthur von Straussenburg vezérezredes (1857–1937). 1917. márciustól az osztrák–magyar haderő vezérkari főnöke, 1918. november 3. és november 10. között az osztrák–magyar haderő megbízott főparancsnoka. Balla, 2010. 61. o.
- 24 Rubint, 1922. 21. o.
- 25 Ferdinánd király román király ezen a napon adta ki a mozgósítási parancsot a hadseregnek, az előző napon a francia Berthelot tábornok, a román szövetséges katonai misszió vezetője: „fegyverbe szólította Romániát”, és 11-én a francia csapatok átlépték a Dunát Magyarország irányába. Ormos Mária: Padovától Trianonig. Budapest, 1984. 74. o.
- 26 Szende Zoltán: Magyar katasztrófa, 1918–19. Budapest, 1933. 39. o.
- 27 Az itt történt események nem egészen világosak. József, 1926. VII. kötet. 517–523. o.
- 28 Szende, 1933. 36. o.
- 29 Ezt így látta Lukachich Géza altábornagy is: „Pedig a magyar csapatok pillérei voltak a hadseregnek. Amikor ezek a pillérek kezdtek ingadozni, vége lett mindennek. A cseh és a nemzetiségi csapatok akkor már úgyszemlélték.” Lukachich: Magyarország megcsönkítésének okai. Budapest, 1932. 8. o.
- 30 Szende, 1933. 39. o.
- 31 Mint az Arz vezérkari főnök által kiadott parancsban is szerepel: „A tiroli lövészalakulatok már nem hajlandók életüket kockáztatni, hogy Dél-Tirolnak Olaszországhoz való átcsatolását megakadályozzák.” Idézi: József főherceg. 1926. VII. kötet, 532. o.
- 32 Rubint, 1922. 43. o.
- 33 Ligeti Dávid Ádám: A Monarchia utolsó vezérkari főnöke. Arthur Arz von Straussenburg élete és pályafutása. Budapest, 2013. Letöltés: 2018. október 25.
- 34 Rubint, 1922. 45–47. o.
- 35 Rubint, 1922. 48. o.
- 36 Rubint, 1933. 131. o.
- 37 Szurmaj Sándor: A magyar katona a Kárpátokban. Budapest, 2005. 223. o.
- 38 Szurmaj, 224. o.
- 39 Báró Somorjai Lukachich Géza császári és királyi altábornagy, katona szakíró (1865–1943). 1918. október 26-tól négy napon át budapesti kerület katonai parancsnoka.
- 40 A fővárosban állomásozó csapatok ellátatlanságáról, leromlottságukról lásd: Lukachich, 1932. 120–103. o.
- 41 József főherceg, 1926. VII. kötet. 548. o.
- 42 Ligeti, 2013. 205. o.
- 43 1918. október 23-án József főherceg Reichenauban találkozott IV. Károllyal, aki „... politikáról kezdett beszélni, elég optimisztikusan.” József, 1926. 495. o.
- 44 Rubint, 1933. 139. o.
- 45 Rubint, 1922. 65. o.
- 46 Rubint, 1922. 65. o.
- 47 Rubint, 1922. 65. o.
- 48 Rubint, 1922. 66. o.
- 49 Rubint, 1933. 145. o.
- 50 Rubint, 1922. 68. o.
- 51 Rubint, 1922. 78. o.
- 52 Báró Szerényi József (1861–1941) politikus, kereskedelemügyi miniszter, 1918. áprilisban kijelölt miniszterelnök, de megválasztásra nem került.
- 53 Lukachich, 1932. 55. o. Bogat vezérkari főnöke a magyarul szintén nem beszélő, cseh származású lovag, Karnitschnigg Maximilian volt.
- 54 Rubint, 1933. 154. o.
- 55 Hajdú Tibor – Pollmann Ferenc: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Budapest, 2014. 375. o.

- 56 Szurmay, 2005. 230. o.
 57 Rubint, 1922. 68. o.
 58 Rubint, 1922. 68. o.
 59 Rubint, 1922. 69. o.
 60 A diadalmas forradalom. Szerk. Gellért Oszkár. é. n. 171–172. o.
 61 Mint József főherceg naplójából kiderül, ezt a vonalat lehallgatták – József főherceg, 1926. VII. kötet. 590. o. –, de ettől még Lukachich verziója tűnik hitelesebbnek.
 62 Rubint, 1922. 72. o.
 63 Lukachich, 1932. 136. o.
 64 Lukachich, 1932. 134. o.
 65 Lukachich, 1932. 138. o.
 66 Rubint, 1922. 70. o.
 67 Szurmay, 2005. 232. o.
 68 Szurmay, 2005. 234. o.
 69 Szende, 1933. 34. o.
 70 Szende, 1933. 45–49. o.
 71 Vitéz Deseő Lajos: A m. kir. szatmári 12. honvéd gyalogezred valamint menet- és népfőlkelő ezredeinek története. Budapest, 1931. 267. o.
 72 Szende, 1933. 53. o.
 73 Rubint, 1922. 48. o.
 74 Rubint, 1922. 89. o.
 75 Arz Artur: A központi Monarchiák harca és összeomlása, 1914–1918. Bp., 1942. 175. o.
 76 Sréter, 1922. 22. o.
 77 Szende, 1933. 49. o.
 78 Szende, 1933. 49. o.
 79 Viktor Weber von Webenau (magyarosan: Webenaui Weber Győző), gyalogsági tábornok (1861–1932). Az osztrák–magyar fegyverszüneti bizottság vezetője. 1916-ban a Lovčen-hegy elfoglalásánál mutatott személyes bátorságáért és az irányításért később a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjével tüntették ki.
 80 Ormos, 1984. 46. és 52. o.
 81 1916. december 30-án az antant hatalmak a központi hatalmak adott válaszukban „leszögezték, hogy a jövőben a Németország és szövetségesei által elkövetett »bűnök« (a háború kirobbantása, az okozott károk, valamint a hadviselők és a semlegesek ellen elkövetett háborús rémtettek) miatt »szankciókra, jóvátételre és garanciákra« van szükség.” Ez utóbbi három fontos elv a francia kormány követelésére került a szövegbe. Ormos, 1984. 16. o.
 82 Gabányi, A világháború története. II. kötet. Utolsó felvonások. é. n. 116. o.
 83 Gabányi, 115. o.
 84 Rubint, 1933. 177. o.
 85 Rubint, 1933. 189. o.
 86 Ostoba közjáték is lezajlott, mert közben a Károlyi-kormány jelezte, hogy mivel Magyarország függetlenné vált, Weber tábornok személyét nem fogadja el főtárgyalóként, és csak az események súlya alatt, hogy ne Budapest késleltesse az aláírást, egyezzen bele annak ideiglenes elfogadásába. Csakhogy Weber jogosultságát a bizottság vezetőjeként már korábban táviratban letisztázta a Károlyi-kormánnyal.
 87 Nyékhegyi, 1922. 17. o.
 88 Nyékhegyi, 1922. 19. o.
 89 Nyékhegyi, 1922. 22. o.
 90 Szende, 1933. 62. o.
 91 Egon von Waldstätten ezredes, 1939-től vezérőrnagy (1875–1951). Az antant propaganda elhárító osztály (der Feindespropaganda-Abwehrstelle (FASt.) vezetője, és egy időben IV. Károly kártyapartnere.
 92 Nyékhegyi, 1922. 28. o.
 93 Szende, 1933. 85. o.
 94 Szende, 1933. 100–101. o.
 95 Rubint, 1933. 63. o.
 96 Rubint, 1933. 166. o.
 97 Hajdú Tibor – Pollmann Ferenc: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Budapest, 2014. 391. o.
 98 Szurmay, 2005. 219. o.
 99 Vitéz Doromby, 1936. 377. o.
 100 Szurmay, 2005. 237. o.
 101 Rubint, 1933. 183. o.
 102 Dr. Nánási László: A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945. PhD-értekezés. Szeged, 2010. 238. o. Letöltés: 2018. november 27.
 103 Idézi Nánási, 2010. 238. o.
 104 Gabányi, 118. o.
 105 Nánási, 2010. 240. o.
 106 Uott.
 107 Uott.
 108 Uott.
 109 Gabányi, 119. o.
 110 Nánai, 2010. 242. o.
 111 Ormos, 1984. 66. o.
 112 Ormos, 1984. 70. o.
 113 A memorumot idézi Litván György: Jászi Oszkár. Bp., 2003. 142. o. In Berzeviczy Albert, Napló. „Az ország belepusztul ebbe a háborúba”. Berzeviczy Albert kiadatlan naplója (1914–1920). Kolozsvár, 2014. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy, a jegyzeteket írta: Gali Máté.
 114 Szurmay, 2005. 242. o.
 115 Idézi Botlik József: A nemzeti önfeladás politikája. A Károlyi-kormány pacifizmusának csődje 1918 november–decemberében. Valóság, 2008. október. 34–62. o.
 116 Botlik, 2008. 60. o.
 117 Herczeg Ferenc: Arcképek. Gróf Tisza István. Budapest, 1934. 35. o.
 118 Herczeg Ferenc: Harcok és harcosok. Károlyi Mihály és az igazság. Budapest, 1934. 26. o.